

**Šta je i zašto
radikalna leva
politička platforma i
da li se i kako
može realizovati u
današnjoj Srbiji?**

Tamara Đorđević
Andrea Jovanović
Vladimir Marković
Zoran Petakov

Transkripti izlaganja i pratećih diskusija

Govorni programi KC Rex 2015/16

Ova publikacija je nastala u okviru projekta "Govorni programi KC Rex" koji je Kulturni centar Rex realizovao u periodu od juna 2015. do juna 2016. godine.

Transkripti izlaganja Tamare Đorđević, Andree Jovanović, Vladimira Markovića, Zorana Petakova i pratećih diskusija

Apstrakti izlaganja i kratke biografije izlagačica i izlagača mogu se naći na sajtu www.rex.b92.net

Predgovor: Dragomir Olujić Oluja
Pogovor: Tadej Kurepa i Milan Lukić

Urednik: Nebojša Milikić
Izdavač: Fond B92

Koordinacija i organizacija projekta: Nebojša Milikić i Tadej Kurepa

Produkcija seminara i publikacije: Fond B92/Kulturni centar Rex

prelom: wkart

Štamparija: ATC d.o.o., Beograd

Tiraž: 300

ISBN 978-86-89891-16-4

Realizaciju Govornih programa i izdavanje publikacije pomogla je Fondacija za otvoreno društvo

Beograd, 2016.

FOND
B92

2

Predgovor

Bauk kruži Evropom i svetom, pa i regionom, bauk levice, bauk radikalne levice! Sve sile „starog sveta“ – bilo da su samozvane, bilo takozvane, čak i autohtone – ujedinile su se protiv radikalnih levi(čarski)h političkih partija, frakcija i platformi, grupa i/ili grupacija kao što su Syriza u Grčkoj, Podemos u Španiji, Corbynovi laburisti u Velikoj Britaniji, Razem u Poljskoj, Sandersovi demokrati u SAD i sličnih diljem sveta ili Inicijativa za demokratski socijalizam u Sloveniji, Radnička fronta u Hrvatskoj, Marks21 u Srbiji i drugih na prostorima ex-Jugoslavije.

I, što je posebno zanimljivo, koliko je rasprava o radikalnoj levisi „zatvorena“ i relativno ograničena na javnoj sceni toliko je otvorena i prenatrpana na internetu, portalima i društvenim mrežama...!

Šta radikalna levica jeste? Gde su joj izvori? Kontinuitet ili diskontinuitet sa „starom“ i „Novom levicom“? Kako definisati politički program, ciljeve, misiju...? Koji su i kakvi su aktivisti? Platforma – lokalna ili planetarna? Je li moguća, i kako, u Srbiji?...

Odgovore – naravno ne sve, ali bar relevantne za „ovde i sada“ – pokušali smo naći u Govornom programu Rexa „Seminar za svakoga: Šta je i zašto radikalno leva politička platforma i da li i kako se može realizovati u današnjoj Srbiji?“ Seminar je održan u septembru 2015. godine a izlaganja su pokrila i pokrenula niz važnih tema.

Tamara Đorđević je krenula od istorije revolucionarnog pokreta i istorije levice i ustvrdila da se danas parlamentarnim, odnosno partijskim putem ne može ići pod radikalno levim barjakom – argumentaciju je utemeljila na vladajuće-klasnom tretmanu levih praksi i praksama KPJ/SKJ u obe Jugoslavije kao i Pariske komune – da bi konstatovala da su podsticanje formiranja radničkih saveta i stvaranja narodne vojske sa ciljem rušenja kapitalizma najvažniji elementi radikalnolevne platforme, i u svetu, i u Srbiji!

3

Andrea Jovanović se pozabavila ograničenjima i faktorima marginalizovanosti (ne samo) radikalne levice i navela pet subjektivnih razloga: prvi je *jalova praksa*, drugi *slepo akcijašenje*, treći *nesposobnost politički relevantnog delovanja*, četvrti *neuspešnost u pristupu spontano nastalim društvenim pokretima* i peti *avangardizam* i tri objektivne tačke: prva je *materijalna reprodukcija levičarskih organizacija i održavanje infrastrukture*, druga *prenošenje strukturnih nejednakosti kapitalizma na pokret*, a treća *nemogućnost demokratizacije*, pre svega usled „potreba“ hijerarhizacije u organizacionom sektoru i „finansijskim“ poslovima!

Vladimir Marković je, analizirajući Manifest Borka Stefanovića, tj. pokreta Levica Srbije, pokazao kako različiti akteri iz buržoaske politike koriste taktike aroprijacije i kooptacije radikalnih levičarskih ideja, šta oni rade i kako to rade u određenom vremenskom okviru... Odgovor je ukratko: radikalna frazeologija za pokrivanje liberalističke prakse!

Zoran Petakov je, prvo, naveo da dilema oko potrebe partije za sprovođenje leve politike nije nova, stara je gotovo koliko i radnički pokret, a utemeljili su je Marx, Bakunjin i Lenjin.

Drugo, leвица danas, ona parlamentarna, služi više kao korektor vladajuće političke klase nego što služi za dovođenje sistema i njegove suštine u pitanje – sve takve leve partije su se sasvim odvojile od društva, od svakodnevnih problema, one su se birokratizovale i sprovode politiku desnice, pa alternative u tom smislu nema... Dakle, sve te novo-novolevičarske partije u suštini su reformističke partije, one su socijaldemokratija iz 1914. u uslovima 21. veka, nisu i ne mogu biti radikalne, čak nisu radikalne ni za sedamdesete godine prošlog veka, kada je i Laburistička partija uoči Thatcherke imala radikalnije zahteve nego što ih danas ispostavljaju i Syriza, i Podemos, i Die Linke...

Treće, leвица je potrebna i ona mora da postoji, jer jedina može da se bori za povratak otuđene politike društvu, samo ona može na pravi način da zastupa interese radnika i svih obespravljenih, samo ona može radikalnom politikom da zahvati koren, srž problema, a srž problema jesu kapitalistički društveni odnosi. Čitajte (i slušajte je) i uživajte u ovoj knjižici!

Verujem da će vas motivirati i da ćemo se ubuduće viđati okupljeni oko radikalno-leva platforme!

Dragomir Olujić Oluja

Seminar za svakoga

Šta je i zašto radikalna leva politička platforma i da li se i kako može realizovati u današnjoj Srbiji?

(autorizovani transkript izlaganja i redigovani transkript diskusija)

Nebojša Milikić: Dobar dan svima, dobro došli na još jednu debatu iz serije *Seminar za svakoga*, koji smo pokrenuli u okviru projekta *Poseta Starom sajmištu*. Taj projekat smo radili sa umetnicom Renom Redl i uz pomoć fondacije „Roza Luksemburg“, a počeli smo ga u jesen 2010. godine. Nakon što smo na neki način definisali ciljeve projekta – dakle u vezi sa postojanjem logora na Starom sajmištu i kompleksnim prisustvom ili odsustvom politike sećanja na logor, što iz vremena socijalizma, to i danas, na samom mestu – shvatili smo, u stvari, da bi trebalo postaviti neka pitanja kako bi se uopšte razumelo o čemu se, kako i zašto diskutuje kada je u pitanju neka konkretna tema, kao što je, recimo, spomen-obeležje. Tada smo uradili prvi *Seminar za svakoga*, koji se zvao *Kako nastaje fašizam?* Pitanje iz naslova tog seminara se još uvek nalazi kao napis u našem ulaznom holu. Mislim da je sigurno nakon 10 ili 15 održanih seminara za svakoga, taj koncept na neki način pokušao i donekle uspeo da reši jedan problem, barem u ovom prostoru i u satima svog odvijanja, a to je problem jedne specifične konsekvence vremena i sistema u kome živimo. On bi mogao da se opiše, kada je u pitanju neko opšte znanje ili razumevanje političkih i društvenih problema, kao *proliferacija ekspertskog znanja* i koncentracija znanja uopšte, da tako kažemo, u glavama, rukama i karijerama jednog užeg kruga specijalista i eksperata, uz opšti kvalitativni pad javnog znanja to jest pad kvaliteta opšteprisutnog razumevanja problema u javnosti, medijima itd, gde praktično više teško da imamo novinara koji ume da postavi političaru ili privredniku pitanja bitna za celo društvo. Zato smo ove seminare nazvali *Seminari za svakoga*. Mi se obično u okviru njih bavimo temama za koje mislimo da treba da budu široko razumljive, da se o njima diskutuje u svim krugovima društva i da kao plod tog razumevanja i tih diskusija treba da dođe do određenih političkih procesa i promena.

6

Današnji seminar *Šta je i zašto radikalna leva politička platforma i da li i kako se može realizovati u današnjoj Srbiji?* predložen je za realizaciju krajem prošle, odnosno početkom ove godine, kada još neki delovi iz ovog obrazloženja to jest iz najave diskusije nisu bili poznati. Naravno, nije nikakvo čudo da su se u međuvremenu samo nagomilali argumenti za ovakvu diskusiju i mogu odmah reći da mi je bilo vrlo zanimljivo da vidim kako je jedan broj aktivističkih magazina npr. „Lice ulice“ posvetio nekoliko intervjuua i nekoliko tekstova nekom sličnom pitanju – definisanje političkog programa, ciljeva, misije onoga što se smatra ili onoga što se prepoznaje, dakle onoga što se samoinicijativno naziva ili onoga što se na široj političkoj sceni prepoznaje kao radikalna leva politička platforma.

U međuvremenu, mislim da je ono što se desilo sa Sirizom doprinelo razjašnjavanju ovog pitanja. Takođe, mislim da su događaji kojima prisustvujemo – počev od ovog kritičnog odnosa što Evropske unije, to i pojedinih država prema pitanju migracije uopšte i konkretnim migrantima koji su sada na svom putu, do raspada više nivoa sistema na kojima se, navodno, zasnivala večita stabilnost Evropske unije, neverovatnog političkog diskursa i vokabulara vrhunskih političkih predstavnika različitih država – samo ogolili jednu dugo već postojeću krizu. Oni su ponovo izneli pred sve politički svesne i zainteresovane ljude pitanje da li uopšte postoje u okviru postojećeg sistema neka pogodna rešenja koja bez menjanja ukupnih proizvodnih i svih drugih društvenih odnosa mogu da se nose sa takvim problemima. Pre neki dan, Rastko Močnik je imao predavanje na jednom skupu u Sloveniji, gde je praktično povezao pitanje rešenja migrantske krize sa kapacitetima jednog klasnog društva uopšte kakva su i sva evropska društva danas. Uz druge poznate reakcije i probleme, mislim da nije potrebno dalje objašnjavanje zašto su ovaj seminar i ova tema dobri za promišljanje i diskusiju.

Na kraju, hteo bih još da kažem da su mene kao nekog inicijatora ovog seminara posebno inspirisale debate na Fejsbuku. Mislim da su neke od njih još uvek nešto što je, nažalost, moguće voditi samo u tom nekom polujavnom i dosta neobavezujućem mediju, gde se praktično svaka ta rasprava koja se smatra „sektašenjem“ u stvari odvija u smislu nametanja pitanja šta je radikalna leva politička platforma ili odgovaranja na njega. Pre svega mislim na rasprave među onim političkim aktivistima koji se svakako prepoznaju kao aktivisti radikalne levice.

Mi smo za današnju debatu zamolili naše izlagačice i izlagače da odgovore na ovo pitanje ili da se usredsrede na temu koju smatraju bitnom za uspešno razmatranje ovog odgovora. Zahvaljujemo im što su odlučili da prisustvuju ovoj debati, jer nije bilo lako ni definisati sastav učesnika. Jednostavno, imali smo neku vrstu ukrštanja sa različitim događajima ovih dana. Redosled izlaganja, mada izgleda, barem po mom mišljenju, sasvim koherentan i logičan, jednostavno je po azbučnom redu imena i prezimena izlagača.

Toliko za uvod. Sada bih dao reč Tamari Đorđević.

7

Tamara Đorđević: Ukoliko želimo da odgovorimo na pitanja šta je leva platforma i da li se može realizovati u današnjoj Srbiji, bitno je krenuti od istorije revolucionarnog pokreta i istorije levice, definisati neke odlike, pa onda reći šta, zapravo, radikalna levica može biti. To su, uglavnom, opšte poznata mesta za nas ovde, ali ja ću, ipak, krenuti od te opštepoznate istorije. Govoriću o tome kako bi se oslonili na to prilikom odgovaranja na pitanje da li se uopšte može realizovati radikalna leva platforma. Smatrala sam da je bitno da pogledamo sa kojim kartama raspolažemo, ko su pojedinci, organizacije, grupe i koji su modeli njihovog delovanja.

Ako ćemo otvoreno kazati da je svrha ovog seminara dokazivanje teze po kojoj se danas parlamentarnim partijskim putem ne može ići pod radikalno levim barjakom – bilo bi možda dobro pogledati kakav su tretman u krugu vladajućih imale radikalno leve prakse. Uzela sam dve pojave. Prva pojava jeste Komunistička partija u vreme Kraljevine Jugoslavije, a druga Pariska komuna.

Socijalistička radnička partija Jugoslavije je delovala dvadesetih godina prošlog veka i bila zabranjena, zato što je pokušala da ostvari svoju radikalnost. Njena radikalnost se odnosila na pokušaj da se ostvare radnički saveti i tada je promenila ime u Komunistička partija Jugoslavije i postavila proklamaciju o stvaranju narodne vojske sa ciljem rušenja kapitalizma. To je, u stvari, najbitnija odlika radikalne levice. Da ne govorim o socijal-policajcima, to jest o socijal-demokratiji, koja se kompromitovala tako što je taj poznati akt Obznane tumačila kao akt koji je donet zbog delovanja komunista, zbog zaoštavanja programa i radikalizacije. Dakle, bitno je da se jugoslovenska predratna levica iz istorijske perspektive nije u obliku partijske organizacije afirmisala kroz parlamentarni sistem, zato što je bila sprečena. Danas se postavlja pitanje da li ona zaista, ukoliko je radikalna, može biti pravno održiva. Da li ona, zapravo, prekoračuje osnovne pravne regulative i da li nas to možda vodi do Benjamina i „Priloga kritici sile“, da li mi dolazimo do onemogućavanja uspostavljanja partijske organizacije? Dakle, njena radikalnost je bila razlog obračuna vlasti sa njom.

Drugi pokret koji je bitan za radikalnu levicu obrazuje se kao nestranačka tendencija i sastavljena je od pariskih proletera, komunara. Šta je Komuna uradila? Uspostavila je radnička, a ne parlamentarna tela, birala je gradske odbornike, delegate i činovnike. Prema opštem pravu glasa, oni su u svakom trenutku mogli biti smenjeni. Dakle, to je onaj opšti deo koji svi znamo i njega je važno potcrtati. Komuna je lišila policiju svih funkcija, dodelila joj je status lako smenjivog tela. Potpuno je ukinula povlastice velikodostojnika, izborila ukidanje privatne svojine, prelazak uprave u ruke komunara, ukinula je kamate na dugove, što je jako bitno, otvorila besplatne javne obrazovne zavode u čiji rad država i crkva nisu mogle da se mešaju, ustupila je mesto samoupravnim proizvođačima, ekonomski je emancipovala rad, ukinula je noćni rad za fabričke radnike, pekarske pomoćnike i radionice predala radnicima. Što se mene tiče, to su neki osnovni motivi radikalne levice.

Ono što danas imamo u Srbiji jesu više modeli ponašanja nego konkretni radikalni programski zadaci. Zbog toga većini pojava koje se samorazumevaju kao leve sasvim odgovara ustaljena oznaka scene. Ona je pozajmljena iz pojmovnika umetnosti. Dakle, uglavnom se priča o levoj sceni, pa u skladu sa tim modelima ponašanja i jeste odgovarajuća odrednica. Ja sam pokušala da definišem te modele i da ih nekako nazovem.

Najpre, imamo prisutan model *nadidentifikacije*, korišćen u svrhu razumevanja pretpostavljenog stanovišta naroda, a temeljni fantazam nadidentifikacije ide ka tome da prekorači desničarski model na način da ga on afirmiše. To se odnosi na ono „mi smo levičari, ali hajde da se igramo desničara“. Ovaj model iritira liberalni model sa jedne strane, ali ne prekoračuje desničarski fantazam upravo zbog toga što svoj identitet desničara prepoznaje u narodu protiv koga ustaje liberalna elitistička omladina. I jedni i drugi povlađuju neplauzibilnoj ili neproverenoj tezi da je narod desničarski opredeljen. Model delovanja principom nadidentifikacije ima uzor u slovenačkoj grupi „Lajbah“, koja je, zapravo, reprodukovala ideju o komunizmu kao totalitarnom režimu, što takođe znamo.

Onda imamo ono što sam nazvala *delovanjem u konjunkturi* i na kraju se sve to svede na *promene političkih stanovišta u zavisnosti od odnosa političkih snaga*. Ovaj model umesto da vodi demarkaciji političkih snaga i osmišljavanju određenog programa u skladu sa datim okolnostima često rezultira oportunističkim merenjem individualnih pogodnosti i interesa. To je često mišljenje na snazi. Jednostavno, sprovođenje hegemonije u određenoj situaciji i poverenje u snagu preuzimanja dominacije.

Srećemo i *ambivalentan odnos prema državi*. Sa jedne strane, on se odnosi na nekritičke uvide u nevladin sektor, te delovanjem na osnovu mikroekonomije i deregulacije on formira navodno radikalno levu, ali zapravo liberalnu struju. Zašto? Zato što akcije popravljavanja društva sprovodi kroz privatne poduhvate i favorizovanje kapitalističkih modela u kontekstu rešavanja socijalnih problema i ti kapitalistički modeli imaju uporište u, na primer, kreditiranju ili sličnim bankarskim programima.

Na drugoj strani, imamo *apologiju socijalne države*, koju mahom sprovede konvertiti iz nekadašnjeg NVO sektora ili studenti humanistike koje je snašla nezaposlenost. Oni imaju sluha za aktuelnost i sanjaju državu u kojoj će raspodela novih političkih funkcija zapravo omogućiti njima mesto u sistemskoj parlamentarnoj hijerarhiji. Na primer, dovoljno je da pogledate film „Jugoslavija, kako je ideologija pokretala naše kolektivno telo“. Kroz taj film se, u stvari, najbolje takva jedna tendencija uočava.

Tu su i *novi humanisti* koji se profilišu ispod krova univerziteta i akademije, nekadašnji postmodernisti, koji su u bliskoj vezi ili savezništvu sa prethodnim državnim apologetama.

Postoje i zagovornici ulice, tako sam ih nazvala, ljubitelji uličnog života, koji životnu praksu sprovode na akademski način, istovremeno su apologete luksuznog života i žestoki kritičari kulturfašističkih nastojanja. Može im se odati priznanje za nepristajanje na asketski život, budući da kapitalistički sistem tendira skraćanje potreba radi proizvodnje relativnog viška vrednosti, ali im se može zameriti ostajanje na nivou analize životnog stila, mode, kulturnih praksa, platforme koje dele sa univerzitetskim miljeom. Možda sam mogla ovaj model ponašanja da preskočim, budući da su se danas njegovi pobornici prebacili zapravo u sferu muzičke industirije, pa i nisu toliko aktuelni, ali su bitni zbog ovog nepristajanja na tu vrstu asketskog života.

Imamo i modus *pripajanja stručnih poziva i delatnosti sitne buržoazije političkom radu*. Njegova afirmativna strana može biti edukacija i istraživanje u vreme rada, ali se istovremeno izostajanje iz društva koje organizuje tribinu gleda kao na izostanak iz učešća u svetskoj revoluciji. Dakle, velika važnost se pridaje tribinama, a zapravo se radi o jednom relativno slabo plaćenom angažmanu i uzdizanju profesije na nivo političko-avangardne prednosti u politikantskom životu. Moram da razjasnim da ja ovde ne idem ka autonomiji profesije, niti ka autonomiji bilo koje vrste poziva, da ona treba da bude odvojena od političkog života, već da se zaista sagleda određena profesija. Možda bi bilo najbolje to objasniti kroz bilo koji drugi manuelni rad. Ako imamo proizvođača šrafova u nekoj fabrici, kad ide da proizvodi šrafove u fabrici, on uopšte ne pretpostavlja da je proizvodnja šrafova politički rad. Treba dobro razmisliti o tome da li bi finansiranjem aktivističkih programa zastupnici kapitalističkih interesa i vlasnici kapitala, bilo pojedinci fondacije ili države, kopali sebi grob i da li su leve snage progresivne, organizovane, artikulisane i jake u svakom smislu da mogu iskoristiti taj iznuđeni aktivizam i konvertovati ga u radikalnu praksu.

Nebojša Milikić: Da li možeš da konkretizuješ stavke?

Tamara Đorđević: Na primer, svojevremeno je Prezupč igrao na kartu nadidentifikacije. Poenta je u tome što se ovi modeli i prepliću, pa su jedni čas za državu, čas protiv države, čas su pobornici života ulice, ovde taktiziraju korišćenjem nadidentifikacije, onde su su ozbiljni kritičari društva izvan svakog cinizma.

Model delovanja u konjunkturi se odnosi uglavnom na ekipu iz Levog samita Srbije, koja pokušava da svoje političko delovanje usmeri na način da napravi jedan manevarski prostor kako bi zauzimali poziciju u zavisnosti od nekih mikroekonomskih interesa.

Primer za ambivalentan odnos prema državi, mikroekonomiju i deregulaciju je projekat „Detelinara“. U Novom Sadu imaju neke varijante ovog modela, gde preporučuju stanovništvu mikrokreditiranje i uzimanje kredita za obnovu zgrada.

Kada sam govorila o apologiji socijalne države mislila sam na grupe iz kulturnoumetničke sfere, na primer, o „Teoriji koja hoda“. Ona vrlo često koketira sa nasleđem socijalne države.

Humanisti koji se profilisu ispod krova univerziteta i akademije. Ne znam da li ste videli program kod Nade Popović-Perišić, u pitanju je neki teorijsko-humanistički program.

Nebojša Milikić: To je privatni univerzitet?

Tamara Đorđević: Da. Ali je preuzet u potpunosti kadar sa Univerziteta umetnosti. U zagovornike ulice isto možemo svrstati tako neke grupice. Što se tiče modela pripajanja stručnih poziva, pa možda smo mi ovde ti koji u ovom trenutku to pokušavamo da radimo. Doduše, ja sam po zanimanju teoretičar umetnosti, ali mi je ova tema bitna.

Nebojša Milikić: Hvala! Da li ima nekih pitanja ili sugestija?

Nenad Petrović: Vaše izlaganje na mene ostavilo utisak konfuznosti, a Vaš prikaz mogućnosti radikalne leve u Srbiji je poprilično pesimističan i mračan. To što Vi prikazujete bile bi neke umetničke grupacije, marginalci, ljudi koji tako teraju neki svoj stil života. Dakle, tu nema klasne snage u onom klasičnom marksističkom smislu. A u Srbiji ćete sada teško i naći radnike, pošto ih i nema, oni su otpušteni i nema ih nigde, tako da ja iz vašeg izlaganja shvatam je slika poprilično mračna i pesimistička u vezi sa mogućnošću da se nešto stvarno organizuje, da se ta levica omasovi i da to ne budu neki kružoci nekih ljudi, intelektualaca, ljudi koji teraju svoj stil života itd. Ako sam nešto pogrešno razumeo, ja se onda izvinjavam.

Tamara Đorđević: Da smo razgovarali pre tribine, onda bih dodala i moduse *delovanja po principu sindroma marginalnosti*. Zašto je levica danas marginalna? Zašto uživa u toj opskurnoj perverznoj marginalnosti? Možda zato što je i sačinjena od ljudi koji rade u nevladinom sektoru, a nevladin sektor u odnosu na neku praksu, da ne kažem po prirodi stvari, da bi izvlačio novac, da bi opstao, on mora da bude stalno na margini i da uživa u toj perverznoj skrajnutosti.

Nenad Petrović: Dakle, samoizolacija i sektašenje.

Tamara Đorđević: Da. Mada, ne čak ni sektašenje. Ja ih zovem *klase vladajućih i poluvladajućih*. Oni da bi opstali i dobijali sredstva moraju da budu nevladini, dakle nešto drugo, nešto na margini, nešto van mejnstrima. Levica se i obrazuje od članova iz tih krugova. Ne znam da li je to pesimistički ili optimistički, ali sam htela da

pokažem kakvo je stanje stvari. Upravo zato što se ta klasna struktura formira iz nevladinog sektora, iz onog sektora koji mora da bude skrajnut da bi opstao, zato se upada u taj sindrom gde neka radikalna hipotetička levica ne može da postane centar zbivanja.

Nebojša Milikić: Dakle, ne može da se konstituiše uopšte.

Tamara Đorđević: Da.

Nebojša Milikić: Mi smo stavili *platforma*. To može da znači dosta toga u organizacionom, idejnom smislu itd.

Tamara Đorđević:

Kad se prekine sa tim sindromom i kad se prekine sa tim nasleđem nevladinog, onda možda može da se govori o radikalnoj levici.

Tanja Marković: Zašto si se odlučila da analiziraš marginalnu levu scenu, kako kažeš, uglavnom oslanjajući se na primere koji imaju veze sa kulturom? Imala si i primere grupa koje deluju takođe kroz nevladin sektor, ali se ne tiču samo kulture. Na primer, Marks21, CPE, Gerusija, CDA...

Tamara Đorđević: Ne. Možda vam je najzvučniji model *nadidentifikacije*, gde sam potcrtala modu i ostale stvari koju oni smatraju centralnom. Ove koje ste pomenuli, oni su svi *apologete socijalne države*.

Tanja Marković: Kad pominješ model nadidentifikacije, meni je to pre mehanizam za koji si rekla da može da se pojavljuje u svim ovim grupama. Čini mi se da si previše krenula u analizu životnog stila pre nego nekih političkih platformi i rešenja koje ove grupe nude.

Tamara Đorđević: Ja sam to navela radi, na primer, nekadašnje „Teorije iz tere-tane“, koja je pokušavala da putem kulture artikuliše socijalne probleme. Oni su sada prešli u sferu muzičke industrije. Na primer, Levi samit Srbije sastavljen je od studenata humanistike, oni pripadaju toj sferi i nisu kulturnjaci. Ja sam samo uzela to kao jedan primer. Ne znam zašto ste se uhvatili za to, kada to nije toliko bitno.

Bitno je da i jedni i drugi, dakle i liberalna omladina i ovi nazoviradikalni, povlađuju tim nedokazanim tezama kako je narod desničarski opredeljen. I jedni i drugi upadaju u tu zamku. Mislim da je to mnogo važnije nego što sam se uhvatila za neku grupu koja se bavi analizom životnog stila.

Tanja Marković: Zato što grupe koje koriste levičarsku ideologiju ili njene nekakve odjeke u kulturi jesu specifična grupa. To je baš marginalno u odnosu na ovo što mi imamo na sceni i na to što se trudimo da profiliramo kao nešto što bi bila nova levica.

Tamara Đorđević: Na koga misliš kada kažeš da treba da se profiliraju nova levica?

Tanja Marković: Pa na te organizacije koje se sigurno ponašaju kao da hoće da uđu u političko polje, da li kao politička partija ili kako god. Nabrojala sam ih već. To je ono što je skupio Levi samit Srbije, a što su bile nekakve različite grupacije. Može se to analizirati i sa stanovišta kulture, ali mislim da je to za ovu temu sporredno.

Zoran Petakov: Čini mi se da si negde na početku svog izlaganja, kada si govorila o Komunističkoj partiji Jugoslavije, rekla da su oni zabranjeni kako se ne bi politički afirmisali.

Tamara Đorđević: Ne, oni su bili treći po snazi, mislim da sam to napomenula. Ali ne treba zaboraviti da je odluka po kojoj se ide na oružano rušenje kapitalizma bila problematizovana od strane monarhije i ocenjena kao (ustavom) neprihvatljiva opcija.

Zoran Petakov: Upravo to. Oni su se politički afirmisali u tom smislu da su bili treća snaga u Jugoslaviji i zato su zabranjeni.

Dragomir Olujić: Nevladine organizacije su sistemski postavljene kao jedan od novih državnih ideoloških vladajućih aparata, tako da ja ne vidim u kom smislu bi nevladine organizacije mogle biti povezane sa mogućnostima stvaranja i delovanja bilo kakve levice, a kamoli radikalne.

Moramo diferencirati terminologiju koja nije samo terminološko pitanje, nego i političko. Kad kažemo *radikalna levica*, to je uglavnom kolokvijalno korišćenje tog termina, ali to korišćenje nije politički valjano. Tu bi možda bilo bolje u tom kolokvijalnom smislu koristiti termine tipa *ekstremna*, *umerena* itd, jer *radikalno* je samo ono što gađa u suštinu stvari. Zbog toga Siriza nije radikalna levica, kao ni Podemos, niti ove takozvane komunističke partije, pogotovo ne ove savremene kao što su ruska, srpska itd. To naprosto nisu ni leve, a kamoli radikalno leve stranke. Tu ulazi i deo onih najvećih komunističkih partija iz pedesetih i šezdesetih godina prošlog veka i sve one komunističke partije od pobede Staljina i Staljinovog preuzimanja kontrole nad Kominternom i sekcijama Kominterne. U korpus radikalne levice mogle bi da uđu nekakve anarhističke organizacije, naravno ne sve,

mogle bi da se ubroje sve one antistaljinističke partije, doduše bilo ih je jako malo, a pogotovo ih je bilo više na nivou frakcija. Mislim da bi trebalo u tom smislu da koristimo terminologiju. Naprosto, Levi samit nije radikalna levica. Najveći deo tih grupa tamo nisu ni levica, a kamoli radikalna.

Tamara Đorđević: Ja se slažem. Šta sam ja konkretizovala kao radikalnu levicu? Ukoliko se oformi određeni program za oružano rušenje kapitalizma, uspostavljanje vlasti radničkih saveta, uspostavljanje radnih, a ne parlamentarnih tela, izbor gradskih odbornika koji mogu u svakom trenutku biti smenjeni, otpis dugova i kamata, emancipacija rada, to je onda radikalna levica. Zbog toga sam uzela 1871. i 1920. godinu kako bih pokazala da to nisu diskreditovani motivi, programi i zadaci ni danas, posebno ne danas kada je sve u rukama privatnika, kada vlada nezaposlenost i kada je stanje ovakvo kakvo jeste. Dakle, nikakva apstraktna utopija, nego vrlo konkretna.

Nebojša Komanović: Mislim da ovo nabranje svih ovih elemenata koji bi trebalo da čine radikalnu levicu nije baš precizno. Diferencija specifična koja razdvaja radikalnu levicu od ostalih jeste odnos prema privatnoj svojini. Dakle, svako ko je za ukidanje privatne svojine i njeno podruštvljavanje ili podržavanje jeste radikalni levičar. Sve ovo ostalo su samo tehničke stvari. U svakom slučaju, uvek se mora sila primeniti na kraju, pa čak i kad se na vlast dođe parlamentarnim putem, tu vlast treba braniti oružanom silom. Mislim da bi poređenje koje je koleginica Tamara napravila bilo bolje da je uzela 1917. godinu i Parisku komunu, umesto KPJ, jer ipak sa Oktobarskom revolucijom imamo primer osvajanja vlasti i kako je to sve izgledalo, za razliku od KPJ, koja je prekinula svoju ilegalu i došla na vlast u nekim drugačijim okolnostima.

Tamara Đorđević: Namerno sam pomenula KPJ zbog zabrane. Zato što postoje određeni članovi organizacija koji misle da mogu putem novoformirane partije da sprovedu sve ono što je bitno za radikalnu levicu, a tamo ima, verujem, članova koji to misle, dakle iskrenih radikalnih levičara.

Andrea Jovanović: Kada govorimo o ovome svemu i pominjemo ovu homogenu strukturu Levog samita Srbije, mislim da nam to unosi mnogo više zabune nego što nam pojašnjava stvari. Igrom slučaja, izgleda da sam ja ovde posredno jedini član LSS-a, preko Gerasije, iako nisam aktivna u LSS-u. Mnoge ove stvari koje si ti rekla se odnose na neke članice, a na neke druge ne. Na primer, ja mislim da bi se ljudi iz Marks21 radije ubili nego što bi pristali na to da nisu radikalni, dok bi drugi otvoreno rekli da jesu za reformizam i da ne prave razliku između revolucije i reforme itd. Ako ćemo već pričati o tome, bolje onda da pričamo o pojedinačnim

organizacijama nego da sve trpamo u isti koš, jer mislim da će se onda izgubiti te neke distinkcije koje su, ipak, bitne. LSS je, ipak, jedna nestabilna mreža koja pretenduje da poveže različite ideje. Oni još uvek nisu došli do programa i u ovom trenutku je teško pričati o njima kao nekom entitetu. Naravno, oni pokušavaju da postanu neki entitet, ali mislim da se to neće skoro desiti.

Druga stvar, meni se baš sviđa što si krenula od ove istorijske priče, samo bih skrenula pažnju na nešto što će, verujem, biti plodonosno za ovu diskusiju. Neke stvari koje si nam nabrojala dešavaju se danas u savremenim levim marginalnim organizacijama. Možemo da uočimo neke sličnosti. Ne bih rekla da je KPJ bila neki idealni paradigmatički primer toga, pa sad mi kad se danas poredimo sa njima nismo dovoljno dobri. Određene stvari, određeni mehanizmi su već tad počinjali da se kristalizuju i nakon Drugog svetskog rata su, u prvih desetak godina, isplivali. Dakle, ta neka avangardna hijerarhijska struktura, birokratizacija, ukidanje AFŽ-a, i sl. Radikalni program nužno ne garantuje da se sve ove stvari neće desiti.

Vladimir Marković: Ja sam samo hteo da iznesem jedan komentar u vezi sa onim šta je drug Olujić rekao. Mislim da je osnov koji postavlja drugarica Tamara, što je kasnije i drug Komanović pokušao detaljnije da obrazloži, jeste ono što je radikalna levica. Mislim da je tvoja intervencija bila više na idealističkim osnovama, a da su ove osnove istorijski utemeljenije kada govorimo o distinkciji između radikalne levice i onoga šta ona nije.

Nebojša Milikić: Hvala svima, sada će Andrea Jovanović imati svoje izlaganje.

Andrea Jovanović: Krenuću od nečega što se u istoriji filozofije naziva *pragmatična maksima*, koja zapravo kaže da je neka ideja, u ovom slučaju možemo reći levičarske organizacije, to jest njeno značenje se svodi na praktične posledice koje ona proizvodi u stvarnosti. Kada bismo primenili pragmatičnu maksimu na ovu našu baru punu levičarskih krokodila, mislim da bismo u krajnjoj liniji došli do toga da su sve te posledice manje-više iste. Dakle, nezavisno od toga koliko tu postoji nekoliko jakih mikrosukoba, mržnje i različitih stvari, na nekom makroplanu, ako ćemo govoriti o svemu tome, ja ne vidim kako se u praktičnom smislu ispostavlja razlike između svih ovih organizacija. Te razlike svakako postoje, ali kada izađemo iz ove naše žablje perspektive, one su zaista vrlo male i neuočljive. Stoga ću pokušati da govorim o onome što je svima njima zajedničko i pokušaću da odgovorim zašto je levica marginalna. U izvesnom smislu se slažem sa onime do čega se došlo u diskusiji, dakle u vezi sa NVO strukturom itd. Ovde sam, međutim, potcrtala samo jedan takav uzrok od njih 7.

Ja sam te uzroke podelila na dva dela. Jedni su subjektivni, drugi objektivni. Ovi prvi u izvesnom smislu zavise od karakterističnih osobina tih aktera na levici.

Objektivni se tiču nekih struktura koje determinišu te same aktere i njihove organizacije.

Ja mislim da je ovo mesto odlično za to da se desi jedna stvar, a to je da leвица počne da se bavi sama sobom. Jer ljudi, oni koji uglavnom posmatraju sa strane i nisu uključeni ni u jednu od ovih naših priča, često imaju prigovor, koji je u izvesnom smislu vrlo tačan, a to je da se leвица konstantno bavi sama sobom, da ne može da izađe iz te svoje ljuštore i da počne da se bavi konkretnim problemima u društvu. Ja mislim da je to u izvesnom smislu tačno, ali da s druge strane mi, zapravo, nikad nismo ni počeli da se bavimo sobom u smislu da, uvažavajući osnovni princip koji bi navodno trebali da delimo a to je demokratija, kažemo koje su razlike, gde grešimo i da probamo da izvršimo neku zajedničku samokritiku. Mislim da do toga još uvek nije došlo i zato ću se fokusirati na ove stvari. Pokušaću da samostalno ponudim neku samokritiku, u smislu kritike levice i mene lično. Ja sam i te kako učestvovala u različitim stvarima – mogu da se svrstam u bilo koju kategoriju od ovih koje je Tamara u međuvremenu navela – u svom različitom menjanju svoje političke prakse kroz ovih nekoliko godina.

Kada je reč o subjektivnim razlozima zašto je leвица marginalna, prvi sam nazvala *jalova praksa*, drugi *slepo akcijanje*, treći *nesposobnost politički relevantnog delovanja*, četvrti *neuspešnost u pristupu spontano nastalim društvenim pokretima* i peti *avangardizam*.

O *jalovoj praksi* nema previše toga da se govori. Ako postavite pitanje šta je leвица dosad uradila, moći ćemo da kažemo – u principu ništa, bilo koji zahtev da je u pitanju. Da li je to bio protest, da li je to bila studentska blokada, da li je to bio radnički štrajk, nije važno. Mi se kroz praksu iz godine u godinu suočavamo sa porazima i činjenica je da u našoj političkoj praksi nešto jednostavno ne valja ili smo prosto nedovoljno jaki. Mi ne možemo još uvek da kažemo da smo postigli nešto. Na primer, studenti u Hrvatskoj su 2009. godine uspeli barem da se izbore za prvu godinu besplatnog obrazovanja, ali ja ne vidim gotovo nijedan rezultat svih levih praksa dosad. Pored te *jalove prakse* postoji i još *jalovija teorija*, ali ja ne želim da se bavim time što postoji taj jedan jak antiteorijski sentiment među različitim levim organizacijama, to ću sada preskočiti.

Kada je reč o *slepom akcijanju*, to možemo da vidimo na ovom primeru danas, sa ovom patkom¹, tamo negde na drugom kraju grada. Neke naše leve organizacije – ne sve, ali većina njih – reaguju spontano i reaktivno. Dakle, ako neko pokrene nešto, ove organizacije će se priključiti, ako pak desničarske organizacije naprave nešto svoje, onda će se praviti reakcija na to. Uglavnom, svi ti protesti, sve te akcije nisu vođene jasnim političkim zahtevom, nego su samo neka demonstracija mišljenja. Uz to, ako ne učestvujete u tim protestima, onda vas optuže da „demoralizujete pokret“ ili da ste „salonski levičar“ itd.

¹ Misli se na protest „Ne davimo Beograd“ protiv projekta *Beograd na vodi*. Simbol protesta je žuta gumena patka za igranje u vodi.

Treća stvar bi bila *nesposobnost politički relevantnog delovanja*. Ona je u vezi sa ove dve prethodne stvari. Dakle, mi nemamo promišljene zahteve ni strategiju kako da dođemo do njih. Jednostavno, mi nemamo promišljeno političko delovanje. Čini mi se da se to uvek sve svodi na nekakav spontanitet. U međuvremenu, raspravljamo se oko nekih fiktivnih pitanja i razlika i u konačnosti ništa se ne postiže.

Četvrti tačka jeste *neuspešnost u pristupu spontano nastalim društvenim pokretima*. Mi možemo da vidimo u prethodnih nekoliko godina kada je ko oko čega protestovao. Ja sam u pokretu od 2011. godine, od studentske blokade fakulteta. Dakle, pored par studentskih protesta, čini mi se da smo imali par malih radničkih bilo štrajkova, bilo problema, koji su se uglavnom dešavali negde van Beograda. Na primer, Jumko je bio u štrajku prošlo proleće-leto. Mi možemo da postavimo pitanje na koji je način bilo koja od ovih organizacija ili koalicija organizacija delovala u slučaju kada dođe do toga da spontano nastaju neki društveni pokreti koji imaju nekakve zahteve ili na neki način adresiraju vlast, što bi trebalo da uđe u obzir levog delovanja.

Ja mislim da su studentski pokreti jedni od tih i baš mislim da je ova prošlogodišnja blokada², pravi primer kako leвица apsolutno podbacuje kada reaguje na to. Ovde bih napravila izuzetak kada je reč o Anarhosindikalističkoj inicijativi, jer mislim da je ASI koliko-toliko učestvovao u tome. Ostatak levice je apsolutno napravio jednu histeriju, prvo označivši sve te studente kao fašiste, zato što nisu hteli da se identifikuju kao antifašisti, nego su hteli da pričaju o studentskim zahtevima koji su se ticali bodova, nisu hteli da se mešaju u politiku. Onda su bili takvi ispadi da su neki prepametni levičari dolazili da vrište na zboru na studente kako su oni neosvešćeni, da su fašisti, desničari, dok su ih studenti začuđeno gledali. Često se takve stvari dešavaju. Onda oni, naravno, nekako budu isterani, neke grupe nastave da se tu pojavljuju, jer barem se nadaju da će regrutovati nekog novog člana, dok ostale grupe pobegnu i pričaju kako ta blokada nije ni bila relevantna, ili da se čak nije ni desila, kako nije bilo skoro 500 ljudi 3 meseca na fakultetu, ne zanima ih to više, oni su prosto rekli da su svi ti studenti samo fašisti i to je to. ASI je izuzetak iz ove prakse i delimično je i CDA bio, zbog čega je bio i delimično označen kao fašistička organizacija.

U vezi sa svim ovim je, naravno, i *avangardizam*. Ne mogu da kažem da su sve levičarske organizacije avangardističke. Postoje neke koje to otvoreno jesu. To bi svakako bio Marks21 ili ove neke naše nesrećne komunističke partije poput NKPJ-a itd. Ali mislim da u krajnjoj liniji i Levi samit Srbije u nekom smislu dolazi do toga, jer određene organizacije koje više vuku ka tome sada već ispoljavaju te tendencije. To je jedna izrazito antidemokratska tendencija, koliko god pokušavala

² Reč je o studentskoj blokadi Filozofskog fakulteta u Beogradu u jesen 2014. godine.

da se uvuče u jagnjeće ruho demokratije. Naravno, bolje je kada je otvorena, kad u programu Marks21 jednostavno kaže da su oni ti koji su osvešćeni i da će nekako podeliti to svoje znanje sa svima nama, osvestiti nas i povesti, nego kada je to prikriveno i kada vas neko navodno tretira na jednakim osnovama, a zapravo hoće da vas preveze žedne preko vode. To je veliki problem. Neću da ulazim sad u ta pitanja *partija vs pokret, reforma vs revolucija*, ali mislim da ako se kreće u startu sa stavom nekakvog avangardizma, nekakvih vođa i ako se vodi nekakvim terminima svest-nesvest, to je već na početku vrlo antidemokratski i samim tim vrlo problematično.

Sada ću preći na ove objektivne uzroke. Oni u nekom smislu proizvode i ove subjektivne. Prvi bi bio u vezi sa NVO sektorom. Mi moramo da pođemo od toga da ukoliko se levičarska organizacija sastoji od ljudi, ti ljudi imaju svoje potrebe koje treba da zadovolje, a da se u kapitalizmu potrebe zadovoljavaju putem novca. Dakle, prva tačka jeste *materijalna reprodukcija levičarskih organizacija* i, naravno, *održavanje infrastrukture*. To, dakle, košta i ako želite da ne dođete do toga da vam se članstvo ospe zato što ne može više da se samoeksploatiše do besvesti, vi morate da mu omogućite da barem koegzistira. Ako već ne može da živi od politike, onda da mu se na neki način to nadomesti. Postoje, takođe, i različite varijante da zaista ljudi budu zaposleni na nekim drugim poslovima i da se onda u slobodno vreme bave politikom. Svakako, to jeste najbolja varijanta. Ali činjenica jeste da većina levičara dolazi iz te neke humanističke sfere ili iz ove sfere gde su ljudi ostali bez posla, fabrike su devastirane, pa je vrlo teško da dođete do nekog stepena gde članstvo može da vam bude zaposleno do kraja. Naravno, NVO je nekako bio jedan od odgovora na to pitanje.

Ako ćete se vi sad baviti teorijom ili se, na primer, baviti analizom Zakona o radu godinu dana, u tom slučaju je mnogo jednostavnije da vam neko omogući honorar za to. Svakako, nećete se obogatiti od toga, ali će vam barem omogućiti da se bavite tim poslom neko vreme. Međutim, ovo proizvodi mnogo problema, zato što vas prvo, kao što je i Tamara rekla, NVO tera da budete na margini. To sad ne važi za sve finansijere, to je bitno naglasiti. Razni finansijeri, da ih ne imenujem sada, dakle ne mislim na Soros i ostale kvazidemokratske fondove, imaju vrlo jasnan plan šta hoće da naprave ovde u Srbiji. Oni hoće da naprave partiju po ugledu na evropsku levicu, tako da je tu i ta prinuda dosta jaka. Sa jedne strane, postoji ta vrsta prinude, a sa druge strane, naravno, postoji nejednakost koja se pojavljuje. Dakle, ne može svako da bude direktor NVO-a, taj novac ne može nikako da se podeli na jednake uslove, čak i da vi imate svu volju ovog sveta da to uradite, jer jednostavno projekti imaju neku svoju logiku itd. i onda dolazi do jedne velike nejednakosti.

Naravno, postoji razlika između organizacija koje mogu sebi da omoguće materijalnu reprodukciju i onih koje to ne mogu. Na primer, CDA je svakako bila

jedna od organizacija koja je radila potpuno pro bono i mi smo godinu dana pravili te neke čitalačke sekcije na fakultetu bez ikakvog dinara, lomeći se u prevođenju, izgubili smo dosta vremena ne radeći ništa drugo osim toga za džabe i ljudi su tu gotovo pregoreli. Sada ti ljudi više ništa ne rade, imate taj blog koji je gotovo „kidao“ pola godine, ali to vam se na kraju u jednom trenutku sve ospe.

U vezi sa tim postoji i nekakvo *prenošenje strukturnih nejednakosti kapitalizma na pokret*. Mislim da je ovo ključno pitanje za levicu i za, što se mene tiče, feminizam. Mi moramo da shvatimo, barem u teorijskom smislu, da živimo u kapitalizmu. Činjenica jeste da mi mislimo da smo svesni jer se, eto, bavimo teorijom marksizma ili se bavimo levom politikom i sad smo na neki način izuzeti iz sveta u kome živimo. To je jedna od najvećih zamki u koje nas bavljenje levom politikom gura, pogotovo ako ste u ovoj avangardističkoj priči, to je ta nekakva priča o izuzetnosti i izuzetosti iz svega, pa i iz sistema. Naravno, to je jedan veliki *bulšit*, dakle sve nejednakosti koje postoje u kapitalizmu se prenose na organizaciju. Ako organizacija ne polazi od toga kad krene da se bavi bilo čime, to će se vrlo laganim putevima uplesti, to jest postati prisutno u organizaciji, da li su to patrijarhalni obrasci ponašanja, da li su to druge neke nejednakosti, svakako će neko u nekom trenutku postati vođa, a neko neće itd. Dakle, o svim tim stvarima mora da se ozbiljno vodi računa i da se ozbiljno radi na tome da se to prvo prizna, a drugo da se sa time uhvati u koštac.

Ja ne vidim nijednu organizaciju koja je do kraja ovo uspela da sprovede, zato što to većina i ne priznaje. Sama činjenica da ste vi na levisi ili da imate politički korektan govor koji vas čini kao feministom, prosto sama činjenica da ste pripadnik neke levičarske organizacije, da ste feministkinja, da Rome zovete Romima, a ne Ciganima, to vam je nekakva ulaznica u svet pravедnosti i ispravnosti. To je jedna velika glupost. To je, naravno, bitno i za ono suludo pitanje o kome ćemo ovde pričati, dakle pitanje revolucije i stvaranja boljeg društva. Ako je sam pokret truo i ne vodi računa o ovim stvarima, onda teško da će do toga doći. Mislim da su svi realsocijalizmi upravo pokazali to. Ako se u startu nije vodilo računa o tim stvarima one su se samo reprodukovale. Prosto, struktura je uvek jača od pojedinca i to je činjenica.

Konačno, govoriću o poslednjoj stvari, a to je *nemogućnost demokratizacije*, koja je povezana sa svim ovim prethodnim. Dakle, ako vi radite u okviru neke strukture koja je NVO, demokratizacija je jedna vrlo teška stvar. Prosto pravno gledano, ne možete napraviti statut koji će vam to omogućiti. Jednostavno, neko će morati da bude nosilac projekta, doći će do specijalizacije poslova pod izgovorom da će to ubrzati rad itd. Na levisi imate tu jednu veliku histeriju, gde svakog puta kada je poslednji trenutak za reakciju, ako tog dana nešto ne uradimo kako treba, onda sve ode dozlaboga. U toj jednoj histeriji, koja ima veze sa ovim slepim akcijanjem, pored toga što postoji tu mnogo komičnih situacija, postoji i to da ako

je to bio hitan trenutak da se nešto uradi, zašto se onda nije ništa promenilo? Pritom se uopšte niko ne bavi samokritikom. Onda dolazi do toga da u svakoj organizaciji što u pojedinačnom, to i u međusobnom odnosu različitih organizacija demokratija i demokratizacija ostaju u drugom planu i javlja se hijerarhizacija, što pojedina, to i samih organizacija. Ko ima materijalnu nadmoć, on će svakako imati mnogo više vremena da se posveti bavljenu levim pitanjem, kako god to on doživljava i to na neki način izađe u prvi plan, ili u krajnjoj liniji nikad ne mora da bude zabrinut za to kako će mu opstati organizacija, jer ima sigurnih, na primer, 100.000 evra od neke fondacije. Organizacije koje nemaju to, moraju da nađu način da se time bave.

Sa druge strane, postoji verovatnoća da to ne mora da bude NVO. Vi možete da imate organizacije poput Marks21, gde nema projektnog finansiranja, ali je činjenica da je dobar deo njihovog članstva vrlo osiguran i da dolaze iz nekih višeklasnih slojeva. Nemojte me pogrešno shvatiti, ja nemam problem sa time da je neko bogat, nego samo hoću da kažem da se ne prepoznaje momenat kada imaš povlasticu. Sad često postoji rasprava između NVO organizacija koje su finansirane od nekih fondacija i onih koje to nisu, gde ovi drugi ovim prvima govore kako njih baš briga i kako su na neki način osigurani od fondacija i na taj način su uslovljeni. Da, ali postoji problem sa time da ljudi koji ne mogu sebi da priušte da rade tu količinu besplatnog rada, jer nemaju mamu i tatu koji im omogućavaju materijalnu egzistenciju, dolazi do drugog tipa segregacije. Činjenica da niste finansirani od neke organizacije nije garancija da će odnosi tu biti jednaki i demokratski.

Kada vodimo računa o svim ovim stvarima i pokušavamo da iskorenimo probleme koji se javljaju, mislim da se u krajnjoj liniji u našoj praksi pokazuje to da levica, dakle levica u najširem smislu, polazi od pitanja kako prići narodu. U principu, Tamarina podela može da predstavlja različite odgovore na ova pitanja. Znam kako će avangarda odgovoriti na to, znam kako će ove, kako ih je Tamara nazvala, pristalice socijalne države odgovoriti na to itd. Postoje različiti načini i ja mislim da je čitavo ovo moje izlaganje jedna apologija toga da glavni i osnovni zahtev levice nije čak ni zahtev za ukidanje privatne svojine, to je posledica ovog pravog zahteva, a to je zahtev za apsolutnu demokratiju. Dakle, demokratija je ono što treba da bude srž levice i da je samo pitanje kako prići narodu i svi ovi odgovori na njega jesu, zapravo, pogrešni odgovori na pogrešno pitanje, jer bi pravo pitanje trebalo da bude kako uključiti ono što ja sad ovde uslovno nazivam narodom, možda sam desničarka zbog toga, ili prosto radničku klasu (ali to ne mora uvek da bude radnička klasa), kako ga uključiti na jednakim osnovama. To je pitanje koje je samo po sebi antonimično i uključuje mnoge paradokse. To što je ovo pitanje teško ne znači da ne treba da odgovorimo na njega. Mislim da kada bi se ono postavilo na ovaj način, mnogi odgovori automatski otpadaju i da je kao nužan preduslov potrebno da mi priznamo sebi da podbacujemo u ovom pogledu po svim pitanjima.

20

Tamara Đorđević: Htela bih da prokomentarišem tri stvari. Prva stvar je u vezi sa ovim što si nazvala slepim akcijanjem. Ti kažeš da ove akcije nisu vođene jasnim političkim zahtevom. Kome se upućuje zahtev i koja organizacija, institucija ili organ njega treba da prizna? Ne znam da li sam tokom izlaganja pomenula još jednu značajnu stvar, a to je proglas Društva srpskih pisaca i umetnika antifašista iz 14. avgusta 1941. godine, u kome piše kako je došlo vreme da čovek sam sebi daje pravo, a ne da ga traži. To je dakle pitanje – kome se mi u stvari obraćamo kada tražimo da se ukine privatna svojina ili da nam narod učini jednakim? To je veliki problem.

Andrea Jovanović: Apsolutno se slažem sa tobom. Ali ja sam više govorila o nekim partikularnim i malim borbama koje su nešto od čega mora da se krene, jer jednostavno ne možemo mi sad da dođemo studentima i kažemo kako su ti poeni za koje se bore skroz nebitni i da oni moraju da traže da se ukine kapitalizam. Dakle, mora od nečega da se krene. Studenti znaju kome se obraćaju. Ali da li Levi samit Srbije kada pravi protest ispred ambasade Grčke zna kome se obraća, zašto pravi taj protest, koji je njegov cilj, ili su tu došli samo da poziraju, to je sada pravo pitanje. Naglasak je, zapravo, na ovom slepo. Naravno, nemam problem sa akcijanjem, učestvovala sam u tome za vreme studentske blokade, ne radi se o tome, već da je to slepo i nema nikakve strategije.

Tamara Đorđević: Da, ja pričam o ovome kada su ozbiljne stvari u igri. Dakle, da li će nama neko ispuniti određeni zahtev? Ne, neće. Ali razumem da ti polaziš od ovih praksa koje se sada ostvaruju.

Kada si govorila o finansiranju NVO-a i tom sindromu marginalizacije, ja pritom nisam uopšte mislila da je NVO takav-kakav jeste i da sebe marginalizuje samo zbog toga što im finansijeri to nalažu. Ne, imam utisak da je u stvari karakter NVO-a nezavisan od samih finansijera, jer sami finansijeri žele da se predstave kao, eto, tako neki liberalni, koji dozvoljavaju građanskom društvu da diše i kaže šta ima. Ja mislim na nivou istorije uvođenja građanskog društva i preduzetničkog udruživanja građana kao nedržavnih i poluvladajućih. Dakle, upravo je ta protivrečnost kod njih bitna, a ti si poentirala na finansijerima, a meni je bila bitna ta istorija uvođenja kod nas.

Andrea Jovanović: Samo hoću da kažem da se slažem s time ako je tvoja poenta ta da bi oni kada bi postigli svoje ciljeve, izgubili bi svoj razlog postojanja.

Tamara Đorđević: Oni to ne žele, jer ne mogu da opstanu kao *mainstream*.

Andrea Jovanović: To je važno za NVO sektor kao takav, ali to je taj paradoks

21

levog NVO-a. Ja nemam ništa protiv toga da neka organizacija jedno vreme funkcioniše kao NVO dok je svesna toga. Ali vi, evo, imate problem, kada je DPU, pa kasnije DŠ postao IDS. Fondacija Roza Luksemburg gubi pravo da ih finansira, jer ne sme da finansira političku partiju. Na koji način se to rešava? To je upravo ono što si ti pričala i na neki način ima veze i sa samom logikom finansijera i njihovim ovlašćenjima. Onoga trenutka kada neka stvar zaista postane velika, ona više ne sme da bude finansirana kao NVO.

Tamara Đorđević: Treća stvar je isto bitna. Ti kažeš da osnovno pitanje nije kako prići narodu, već kako ga na jednakim osnovama uključiti u čitavu stvar. Ako ih uključujemo, gde ih uključujemo? Je li imamo stvar u koju ih uključujemo? Ako nemamo, je li imamo onda ovo sa čime trenutno raspolažemo, a to su ove sitne organizacije i taj Levi samit? Hoćemo li tu da ih uključimo? Ko čini taj Samit? Filozofi, umetnici, studenti, možda i dobro plaćeni činovnici, zaštićeni studenti. Mi onda tu treba da uključimo na jednakim osnovama narod ili proleterijat. Poenta nije u tome „pa i sama je ta levica neki narod“, dakle to se stavlja u stranu, ili „zato što levica treba da priđe tom narodu“. To je ono Altiserovo, on je govorio o tome da nije suština da narod priđe nama, već je poenta da mi odemo tamo i da vidimo šta možemo učiniti. Ni u kom smislu u odnosu na imaginarnu stvar koju nemamo ili na stvar koju navodno imamo, a koja uopšte nije stvar, Levi samit i (nevladine) organizacije, i narod, nisu na jednakim osnovama. Narod ima neko iskustvo u radu, eksploataciji i sl. Tvoj cilj nije postaviti paternalistički stvar, jer su oni jednaki. To je lažiranje, jer oni to nisu.

Andrea Jovanović: Ja, naravno, nisam rekla kako treba priključiti jednak narod nama jednakima, čak nisam ni rekla da je pitanje kako da levica uključi, već sam rekla kako ga uključiti u stvari. To je nekako neodređeno, to što sam na kraju napisala, upravo zato što nisam htela da ulazim u sve ove eksplikacije, barem ne u samom apstraktu. Sva ova pitanja su na mestu.

Tamara Đorđević: Kako na jednakim osnovama? Šta su jednake osnove?

Andrea Jovanović: Evo, sada ću objasniti. Zašto se LSS ne doživljava na način kako je on počeo? Upravo zbog tih nejednakosti unutar LSS-a, gde se on u javnosti svodi na istih 5-6 organizacija koje su i pre LSS-a radile zajedno i sada su dobile taj krovni naziv. To nema veze sa tim kako je on počeo. On je pokrenut na zahtev radnika Jugoremedije iz Zrenjanina. Markuš je išao po srpskim selima, gradovima i skupljao različite radničke grupe koje su nekada štrajkovale, protestovale i koje se i danas bore za svoje fabrike. U to je upletena i priča o radničkom akcionarstvu, jer se mnogi od njih sude sa državom da bi dobili isplatu da li otpremnina, da li

akcija itd. Gde su oni sad kada je reč o vidljivosti u prvom planu? Uglavnom ih nema i postoji razlog za to. Kako funkcioniše LSS? Postoje neke finansije, Zrenjanin je nosilac tog projekta, za naše susrete četiri puta godišnje, što je vrlo malo da bi neka organizacija efikasno radila. Naravno, mi danas imamo Internet, ali Halho Društinac, čovek iz Novog Pazara koji je poznat po tome što je zakucao sebi ekser u ruku, ne zna da piše mejl, on nema mejl, on je donekle naučio da koristi Fejsbuk, ali i tamo piše nekim vrlo čudnim jezikom gde ti treba 10 minuta da skapiraš šta je napisao. On je divan primer, on je čak i emancipovan tehnološki, jer ostali ni ne znaju šta je kompjuter, ne poseduju ga.

Dakle, ti si tu u potpunosti u pravu, ne samo da postoje nejednakosti u smislu da mi imamo više vremena i obrazovanja nego postoje i ovako neke infrastrukturne stvari koje te sprečavaju da uključiš ljude. I šta ti sad da radiš? Neću sada da pričam o nekim internim stvarima, ali postojale su reakcije tipa „nećemo da radimo sa njima, jer ne možemo mi sad da odemo i da učimo nekoga kako se piše mejl“. Ja sad ne znam, to svakako nije konačno rešenje, ali ne možemo opet da se svodimo samo na 5 beogradskih grupa.

Kada je bilo ono sa Jumkom, to je meni bio vrlo zanimljiv događaj. Oni su zvali Gerusiju, igrom slučaja je Gerusija u tom trenutku imala tribinu u Novom Sadu, i pitali nas da li možemo da im platimo minibus kako bi došli na tribinu, a da zapravo tako dobiju prevoz do Beograda kako bi protestovali ispred suda, a onda će doći posle u LSS. To je bilo 5 sati vožnje, pregovora itd. Naš finansijer nam to na kraju nije odobrio sa vrlo eksplicitnom rečenicom – oni nas hoće da iskoriste! Njih ne zanima tribina. Ja sam tada čupala kosu i bila u fazonu da i mene ne zanima tribina, već da im omogućim prevoz do suda.

Takvih primera je milion. U političkoj praksi susrećeš se sa takvim stvarima. Ja sad ne mogu tebi da kažem kako konkretno glasi odgovor na tvoje pitanje. Da postoji odgovor, levica bi verovatno dosad nešto više uradila. Ja samo kažem da je to pitanje i vrlo sam ga ovako apstraktno postavila, ali od situacije do situacije bismo mogli barem da pokušamo da razmislimo u nekom konkretnom kontekstu kakav bi bio najbolji način postupanja. Način koji kaže „nepismeni, čao“ svakako nije taj, način koji kaže „to je iskorišćavanje, ne može autobus“ nije taj.

Možemo da pogledamo ko se nalazi na čelu tih različitih levih pokreta ili organizacija po celom Balkanu. To su uglavnom ljudi koji su vodili birokratiju u različitim NVO organizacijama. To nisu „intelektualci“, to nisu studenti, aktivisti nekog pokreta, to su ljudi birokrate. To su ljudi za koje uglavnom nismo ni čuli dok nisu došli na čelo pokreta.

Tamara Đorđević: Meni je prva asocijacija na ovo kako na jednakim osnovama uključiti ljude bila jedna vrsta komentara. Setimo se kako nadležni u „Učitelju neznanici“ postupaju prema radnicima. Ljudi u Jugoremediji gube posao i nekolicina

srećnih nesrećnika rade tamo kao neka vrsta administrativnih radnika. Mislim da je meni jedan radnik Jugoremedije pre mesec dana, kada su pravili tribinu o izložbi „U ime naroda“, rekao da on sada radi tamo.

Nebojša Milikić: Ne da ja znam.

Tamara Đorđević: To nije tačno? Dobro, možda nije radnik Jugoremedije, nije ni bitno.

Andrea Jovanović: Verovatno je radnik Trudbenika.

Tamara Đorđević: Nije bitno iz koje je fabrike. U tom smislu, bolje da oni ne prilaze radnicima.

Andrea Jovanović: Dakle, mi moramo da razumemo da se ljudi uključuju u neku stvar onda kada imaju materijalni podsticaj. Niko od tih radnika nije tu zato što je u duši levičar. Oni dolaze jer imaju konkretan problem, jer im je fabrika sjebana, pokradena, zato što ih nisu isplatili ili su ih čak i tukli. Činjenica jeste da oni ulaze u nešto onda kada vide da imaju konkretan interes, da na neki način zadovolje ono što su izgubili. To je onda kada ove naše razlike postaju irelevantne i kada postavljamo pitanje sebi da li ćemo ovim ljudima koji hoće svoje akcije, svoju privatnu svojinu otići i reći da mi želimo da ukinemo privatnu svojinu? Kako ćemo se ponašati? To su vrlo bitna pitanja.

Nebojša Milikić: Da, to je vrlo bitno pitanje. Ako ćemo po principu jednakosti, onda ne može da se privileguje, da se sada neko pozitivno diskriminiše tako što ćemo mi reći da nismo protiv privatne svojine, jer to na njih neće dobro delovati. Bila je i na Fejsbuku rasprava, na stranici Levog samita, da li da se ovaj princip malog akcionarstva uvaži kao, ako sam dobro razumeo, rukovodeći princip Levog samita ili kao ad hok princip solidarnosti. Mislim da je to vrlo dobro pitanje i da za njega postoji teorijsko rešenje koje jeste radikalno levičarsko i pragmatično.

Mislim da iz vaše diskusije pre svega možemo da zaključimo da postoji ogromna kriza resursa, na subjektivnom i na objektivnom nivou, i da ona dovodi do jedne vrste varničenja između ono malo resursa i neke vrste kompetitivnosti onih kojima su ti resursi iz najboljih namera potrebni. Rekao bih da je to jedan načelan skup problema bez naročito dobrog rešenja u ovom trenutku. Ako ne postoji veći pristup resursima i nečemu što bi bila platforma, ne može se u tom slučaju, po mom mišljenju, Levi samit otpisati. On može da se kritikuje i treba da se kritikuje, ali ako ne postoji druga tendencija za izgradnju platforme, onda je možda neki entriizam ka Levom samitu rešenje.

Aleksandar Kraus: Nemam konkretno pitanje, već više komentar ili neku informaciju. Prvo, Andreu sam sreo pre nekih 2 godine u Centru za kulturnu dekontaminaciju. Iste su ovakve diskusije bile. Ja sam se onda kao i danas zalagao za brži rad na nekom organizovanju, tvrdeći da se deo koji se odnosi na radikalno razlikuje od dela koji se odnosi na levu organizaciju, u smislu partije levice koja će se parlamentarnim putem boriti za nešto i da je to ono što je realno u ovom trenutku. Naravno, potrošio sam jedno više od 2–3 godine obilazeći sva ova mesta gde ljudi koji misle za sebe da su levičari razgovaraju i sada imam već priličnog iskustva. Hteo sam da deo tog iskustva ovde podelim. Prvo, kada bismo se mi sad ovde izjasnili da hoćemo nešto da organizujemo, to bi već bila snaga. Ali mislim da se ne bismo ni izjašnjavali niti bismo postigli nekakav konsenzus, već bismo više oklevali, razmišljali i ne bismo ništa uradili. U ovom trenutku se tamo pred Geozavodom okupljaju ljudi koji protestuju protiv Beograda na vodi i to pokazuje da na jednom bitnom pitanju, pošto smo mi ovde, a oni tamo, nismo organizovani. Važno je da se bude tamo, pa sam ja jednu drugaricu iz naše organizacije Građanskog saveza – bivše frakcije Građanskog saveza, koji se deli na pitanju levice, jer smo mi bili više za levo i zaključili smo da kad god smo u ovim razgovorima pomenuli građanina, nikako nismo mogli da dođemo do zaključka da građanin može da bude levo, pošto je on ustavna kategorija – poslao na taj protest. Ja sam počeo da zastupam tezu koju hoću i danas ovde da iznesem, a to je da ne samo da treba razlikovati radikalno od neradikalnog na levisi nego se postavlja pitanje šta je uopšte levo danas. Da li je levo ono što danas mladi ljudi čitaju iz levičarske literature koja je uglavnom prilično daleko? Ima, naravno, dnevne i današnje, ali toga ima vrlo malo u Srbiji. Zato bi bilo dobro ozbiljno porazmisliti i raspraviti šta je to danas levo da bismo došli barem do konsenzusa, jer nije to baš sasvim čisto. Sa druge strane, mislim da se sasvim lako odbacuje iskustvo levice u Srbiji, odnosno u Jugoslaviji. Mlade generacije koje su spremne na borbu, na angažman i imaju mnogo više elana za to nego stariji, hendikepirane su, ako mogu to tako da kažem, time što iskustvo istinske levice u Jugoslaviji, odnosno u Srbiji nemaju. Polaze od toga kao da ovde levice nikada nije ni bilo i isključuju jedan veliki broj ljudi koji pamte taj period i ne prave most prema tom velikom broju ljudi koji su nekada samoupravljali. Oni bi mogli biti danas aktivni članovi jedne današnje levičarske organizacije. To je onih 50 posto koji ne izlazi na izbore. Ne bi možda bilo svih 50 posto, možda 15 ili 20, ali taj procenat nije beznačajan. Iskustvo slovenačke Inicijative za demokratski socijalizam vredan je pažnje, jer su i tamo studenti potrošili određeni broj godina ubeđujući se međusobno, radeći itd. Ja zapravo apelujem da se organizuje jedan sastanak. Ja sam bio dosta puta na tribinama „Učitelja neznalice“ i mnogo puta na Levom samitu, na kongresu organizacije Marks21, bio sam u Gerasiji više puta, skoro sve te tribine posećujem čekajući da se nešto novo desi. Ništa se novo ne dešava, tapka se u mestu. Mi smo se prijavili da budemo članovi Levog samita,

odbili su nas. Bio je Šaćirović iz Sombora, jedan broj drugarica iz Zelenih i iz organizacije Marks21, razgovarali smo, i tu se naša organizacija pocepala. Šaćirović je bio tako oštar da su se ovi stariji ljudi, koji su inače bili ovako sasvim skoro pa levičari, uvredili, jer je Šaćirović bio radikalno levi. A mi smo bili domaćini, nismo mogli ništa tu da kažemo osim da budemo pristojni. Mislim da je bitno da se raščisti ovo pitanje radikalnog i parlamentarnog. To je jedno od ključnih pitanja. U Levom samitu ja ovo isto govorim i mi pokušavamo tamo da budemo članovi. Ako ne budemo uspeli, mi ćemo organizovati novu organizaciju, koja će se zvati Pokret za demokratski socijalizam...

Vuk Jovin: Drago mi je da su ovde detektovani problemi koji mene muče kada su ovakvi sastanci u pitanju. Pre svega, taj trenutak diskriminacije, koji je i gospodin pomenuo, ko je radikalniji, a ko nije, taj neki esencijalizam ko je bliži levice itd. Mislim da su to diskusije koje jednostavno nisu produktivne. Ja sam učestvovao u organizaciji „Ne davimo Beograd“, i tu bih se osvrnuo na ono šta može da se uradi u praksi. Tokom mog učešća u organizovanju „Ne davimo Beograd“, imao sam problema sa nekim njihovim stavovima, pre svega imao sam problema sa tom idejom da se uđe u javni prostor i da se okuplja neka masa, a ne zna se zašto se ona okuplja. To je upravo ono što je ovde pomenuto. Dakle, kome se upućuje zahtev? Oni tamo puštaju ljude da se okupe, što je veoma kontrolisano, i nemaju problema da se ti zahtevi upućuju, oni, naravno, te zahteve neće ni da čuju, a ako neko hoće nešto više od toga, oni imaju svoje ljude u civilu na terenu koji će napraviti problem, na primer navijačke grupe, i diskreditovati taj skup. Dakle, vi ste u jednoj veoma kontrolisanoj situaciji, pritom okupljate ljude u javnom prostoru, a nemate nikoga ko će da podrži i zastupa to u mejnstrim politici, u smislu političke partije. Vi tu ne radite, dakle, apsolutno ništa. Kada je jedan moj bivši kolega iz ovog pokreta rekao *kako smo mi skupljeni da ljubaviju, osmesima i pozitivnom energijom zaustavimo projekat Beograd na vodi, onda sam ja otišao, jer to zaista nema nikakvog smisla.* Ono što jeste zaista pozitivno kada je ta organizacija u pitanju *jesu ove, ako ste gledali, ovih dana je bila na Istinomjeru ona situacija sa policajcem i sa privatizovanim javnim prostorom koji je na obali Save, ono šetalište gde se sada jasno vidi da je to privatizovan prostor, gde čovek iz obližnjeg kafića ima uticaj na Komunalnu policiju.* To je sad, zapravo, njegovo dvorište koje on kontroliše i odlučuje ko može, a ko ne može u njega da uđe. Mislim da takve vrste akcija gde vi razotkrivate licemerje vlasti, ogoljavajući moć koja ne poštuje sopstvene zakone jesu nešto što može biti produktivno.

Vi instrumente koje liberalni kapitalizam ima, njegovu infrastrukturu, možete koristiti protiv njega samog. Da bismo uopšte mogli da dođemo u situaciju da se bavimo nekom logistikom upravljanja resursa, moramo da napravimo nešto što će nam omogućiti da te njihove mehanizme okrenemo protiv njih samih. Mislim da je to dobar nivo.

26

27

Dodao bih tu i nešto što je možda malo deplasirano, a to je kriptovaluta, to jest ovo pitanje novca koji je digitalni novac. To ne postoji u Srbiji. To je jedan prostor koji nastanjuju ekstremni liberali, ali su protiv ove vrste sistema, oni misle da ovaj sistem može da se popravi tako što će se principi koje on predlaže primeniti još do kraja ekstremnije. To je neka vrsta liberalnog esencijalizma. Niko se na globalnom planu sa levice ne bavi kriptovalutama i prilikom koja ta sfera pruža, to jest niko se ne bavi novcem kao javnim dobrom. Mislim da je ta vrsta javnog dobra nešto što može da privuče ljude, za razliku od ostalih dobara gde su naši ljudi potpuno autistični. Mislim da ova stvar ima veliki mobilizacijski potencijal.

Dragomir Olujić: Ja ću samo kratko da iznesem jedan problem. Kada sam ranije intervenisao, hteo sam da kažem da je samo radikalna leвица jedina leвица i da su tri centralna pitanja koja se tiču levice, dakle ne samo svojina već protiv privatne svojine, za društvenu svojinu, socijalizacija proizvodnje i puna zaposlenost. Na toj trodelnici se deli akcioni i dugoročni program levice. Druga stvar, o kom narodu govorimo? O demosu, etnosu ili nacionu?

Andrea Jovanović: O demosu.

Nebojša Milikić: Ja bih imao samo dve kratke intervencije. Prva jeste u vezi sa pitanjem da li je leвица samo radikalna leвица. U ovim člancima koje sam pomenuo na početku, objavljenim u časopisu Lice ulice – to su tekstovi Vladimira Simovića, Branislava Dimitrijevića i Mislava Stublića, naročito ovaj od Stublića – upravo se analizira ovaj problem. Dakle, to je da je u poslednjih 20–25 godina epitet levice preuzeo dobar deo čisto liberalne politike sa jednim moralizatorsko-emocionalnim kapitalom. Mislav posebno piše o saradnjama u vezi ove naše situacije. On baš kaže kako su saradnje sigurno često potrebne i neophodne, ali da ne mogu uvek da se prave kompromisi oko ciljeva, opštih ciljeva i načela, da je to pogubna politika i da se onda gubi prostor i energija za svaku afirmaciju levih ideja. Kao što smo u najavi naznačili, u odnosu na ovu situaciju ne postoji nijedna umerena ideja koja može da promeni generisanje problema koje imamo. Sam kapitalistički sistem ne dozvoljava socijal-demokratskim politikama da uopšte postoje kao realne, jer su one u sukobu sa povećanjem profitne stope.

Zoran Petakov: Ja sam samo hteo da intervenišem u vezi sa onim što je Andrea pomenula, dakle u vezi sa studentskim blokadama i onim nazivanjem studenata fašistima. Ja stvarno nisam učestvovao u blokadi i ne znam dobro šta se desilo tamo i ko je šta kome vikao, ali ono što bih principijelno rekao jeste ono što mislim da je jedna bitna karakteristika levice, ili bi barem trebalo da bude, a to je da sa fašistima nema nikakvog ni razgovora ni dogovora ili pregovora, pa čak i ako su

oni studenti. Dakle, ako se pojavi neko ko hoće da ti zloupotrebi skup, naravno da ćeš morati da reaguješ i da kažeš ovim ljudima koji nisu deklarirani levičari i koji ne znaju dobro šta se dešava da su ovi ljudi fašisti, da sa njima nema razgovora i dogovora. Ja mislim da je to izuzetno bitna stvar, jer ako mi hoćemo da pričamo uopšte šta je to levica, za šta se ona zalaže, moramo da uspostavimo neke kriterijume koji su razgrađeni u poslednjih 25 godina i da kažemo ko su nam sve neprijatelji, protiv koga se borimo, borimo se za ovo i šta nam je apsolutno neprihvatljivo. To što je apsolutno neprihvatljivo mora biti neprihvatljivo svima podjednako. Ako se to uradi, onda mislim da imamo šanse da krenemo napred.

Tamara Đorđević: Ja sad ne znam da li je tu onaj dečko koji je rekao kako postoji tamo neka radikalna levica koja, zapravo, hoće tamo neki esencijalistički vid što hoće od nas da se pokažemo u ne znam kakvom svetlu. Kada govorimo o radikalnoj levisi, tu nema nikakvog esencijalizma. Upravo smo malo pre tu bitnu tačku koja se tiče privatnog vlasništva...

Vuk Jovin: Ne, nisam mislio na esencijalnu levicu, nego na esencijalizam u radikalnoj levisi.

Tamara Đorđević: Nema tu nikakvog esencijalizma. Mislim da niko od nas nije rođen kao levičar. Takođe, postoje veoma precizne i jasne stvari kao što je, na primer, privatno vlasništvo koje se direktno tiče i Savamale, i Beograda na vodi, i privatnog kapitala i korporacija, i banaka. Dakle, to su sve vrlo konkretne stvari i niko od nas nije rođen kao levičar. Na primer, ja potičem iz radničke porodice ali glad me je definisala. Nekog nije, nekog je, na primer, glad komšije definisala, svuda su različita iskustva. To su vrlo konkretni ciljevi i konkretni programi i ne postoji nikakav esencijalizam koji bi se sa time mogao povezati.

Andrea Jovanović: Htela bih da kažem još dve stvari. Prvo, mislim da je *radikalno* vrlo relativan pojam, koji zavisi od istorijskih konstalacija. Takođe, mislim da je danas zahtev radnika Jugoremedije da im se vrati ukradena fabrika u njihovo privatno vlasništvo jedan radikalni zahtev, iako uključuje u zahtev privatnu svojinu, u nekom smislu privatnu radničku svojinu. Zatim zahtev za, na primer, besplatnim školstvom. On se onda opet adresira na socijalnu državu koja uopšte nije socijalistička po sebi i, takođe, predstavlja jedan vrlo radikalni zahtev, jer kapitalizam teži ka komodifikaciji svega. Znanje je već komodifikovano, tako da kada tražite dekomodifikaciju obrazovanja, to je već radikalno, bez obzira na to što nije antikapitalistički po sebi.

Oluja je pomenuo punu zaposlenost. Ta puna zaposlenost zvuči kao radikalni zahtev danas, ali ako ćemo mi ići do kraja, nadnični rad je jedna diferencija

specifika kapitalističkog sistema proizvodnje, koji je opstao u realsocijalizmima i sigurno je bio jedan od osnovnih uzroka koji je doveo do njegove propasti.

Dakle, hoću da kažem da ne postoji nešto što je radikalno tek tako i da u određenim istorijskim konstalacijama određene stvari bivaju radikalne. Tražiti besplatno školstvo i punu zaposlenost u Beogradu 1976. godine bilo bi smešno, ali 2015. godine to je radikalno. Ne kažem da se on ne može definisati, ali da treba ići od slučaja do slučaja, uzimajući kontekst i konjukturu u obzir.

Kada je reč o onome što je kazao Petakov, kako bi trebalo delovati principijelno, ja to stvarno ne mislim. To je jedna od najvećih grešaka koje je levica pravila, i dan-danas je pravi, time što tvrdi da je ona stvar nekakvih principa i identiteta sagrađenih na tim principima. To je ono sa čime sam i započela svoje predavanje. Ne zanimaju me principi, zanima me pragmatična maksima. Pitanje je kakva nam je praksa, to što mi mislimo u našim glavama da smo antifašisti ne znači ništa. Dakle, koje prakse su na toj blokadi dovele do toga da se ti fašisti odstrane ili ne odstrane? Ja ne mislim da su ti principijelni histerični ljudi ti koji su vrišteći doveli do toga. Mislim da je prisustvo Alekse Nešića, koji je u prvom trenutku popizdeo, izašao, pa se vratio i aktivno radio do kraja tamo, mnogo više uticalo na to da se takozvani fašisti odstrane odatle nego što su to bile histerične reakcije članova Marks21 na plenumu. Po mom mišljenju, samo je praksa merilo stvari.

Postojale su tamo neke stvari koje su bile vrlo problematične. Na primer, taj zbor nije nikada odobrio tu tribinu. To su uradile dve osobe u ko zna kakvom stanju, dogovorili su se sa Dankom Preličem iza kulisa. Trebalo je da to bude problematizovano na zboru, da se postavi pitanje odakle neko sme to da radi.

Zoran Petakov: Ja ne govorim o konkretnom slučaju, nego govorim o tome na koji način mi naše principe pretačemo u praksu. Da li mi komuniciramo sa takvim ljudima? Da li mi u međusobnoj komunikaciji...

Andrea Jovanović: Za mene je glavni princip direktna demokratija. Ako će doći, kao što je i došao, klinac iz te organizacije i pričati tamo, za mene je bitno da ga ti principi u diskusiji pobede. Na meni nije da ja histerišem i vrištim, tako se ne diskutuje. Zašto? Zato što imaš 500 ljudi oko sebe koji će ti reći da si histerična budala. Jedina učinkovita politička praksa jeste objasniti svoj princip. To se pokazalo toliko puta do sada...

Nebojša Milikić: Što se tiče ovog pitanja da li operišemo sa pojmom narod, ja predlažem da uzmemo u obzir Pulancesovu diferencijaciju koju smo baš radili na jednoj vašoj radionici. Dakle, narod nije isto što i nacija, narod je ono kada se pripadnici svih vladajućih struktura, dakle i političke strukture, i kler, i, naravno, vlasnici sredstava za proizvodnju itd. oduzmu od osnovne mase stanovništva. Onda je lakše operisati sa tim terminom.

Drugo, slažem se sa onim što je Zoran rekao, samo treba da uzmemo u obzir činjenicu da fašizam u periodima krize kapitalizma ima veliki mobilizatorski potencijal. Znamo i zašto, zbog ogromne podrške koju ima od vladajućih struktura. Ne možemo biti slepi na razlike između subjekata, dakle pravih organizatora, nosilaca te mobilizacije i objekata, to jest onih koji su na neki način pasivno ili aktivno, ali ipak žrtve tih mobilizatorskih politika. U određenim situacijama bitno je da li postoji organizovan nastup takvih ideoloških pozicija ili su to neki ljudi koji su se tu našli. Treba napraviti diferencijaciju, nije sve to isto.

Andrea Jovanović: Meni je fascinantno kako se antifašizam uvek javlja kada se pojave marginalne fašističke organizacije, koje su svakako na neki način povezane sa državom. Levica se tek tad pojavljuje kao neko ko će tu sada da se bije ili da se principijelno suočava. Konkretno, ono što je na blokadi, po mom mišljenju, fašizam, ili pre fašisoidno, jeste politika samog fakulteta. Dakle, ti studenti, u svojoj praksi, boreći se za jednake uslove studiranja, protiveci se segregaciji i isključivanju dece koja ne mogu da plate studiranje. To su fašisoidni oblici ponašanja, to je ono što država radi, to je ono što su fakulteti radili. I gde smo mi veliki levičari koji ćemo u tom trenutku videti praksu tih studenata koji tu svoju osvešćenost možda nemaju pod tim imenom, ali je to svakako jedan od vidova antifašizma? Dakle, fašizam je istorijski državna stvar. Mnogo je fašisoidnije ono što rade profesor, dekan i akademici u tom trenutku nego to što je Danko Prelić došao da sere nešto na toj tribini kako hoće da priča o žrtvama komunizma.

Nebojša Milikić: Dobro, to su generički i manifestni oblici fašizma.

PAUZA

Nebojša Milikić: Reč ima Vladimir Marković, izlaganje je na temu **Taktike aroprijacije i kooptacije: ideje radikalne levice u kontekstu buržoaske politike**. Mislim da će Vladimirovo izlaganje da nam na neki način dodatno predoči neophodnost ovakve diskusije u kontekstu opisane krize globalnog parlamentarizma. Jednostavno, sam sadržaj onoga što jeste radikalni levi politički program, isparcelisan pa onda rekombinovan sadržaj, kao što je to Siriza radila, postaje dobar politički ulog, vrlo koristan supstitut ili dodatak prehrani postojećih aktera na političkom polju. Vidimo to iz inicijativa koje su se ovde pokrenule. Ukucao sam *politička levica* kako bih samo video šta će se pojaviti u Google-u, Pogledajte, molim vas, prvih 6 slika! To je sve Borko Stefanović. Taj prostor je već, nažalost, okupiran na način koji je dostupan postojećim igračima u parlamentarnom političkom polju i ako ne zbog organizovanja te platforme koja bi uspela da na neki način temu radikalne leve politike plasira i održi u političkom polju, onda je izgleda krajnje vreme da se stupi barem u odbranu tačnosti i preciznosti tog termina i pojma. Vladimire, izvoli.

30

Vladimir Marković: Naslov mog izlaganja jeste takav da deluje kao da ćemo sada teorijski da promišljamo kako različiti akteri iz buržoaske politike koriste taktike aroprijacije i kooptacije u odnosu na radikalne levičarske ideje, ali ćemo se sada pozabaviti čisto deskriptivno onim što oni rade. Dakle, bavićemo se time šta oni rade i kako to rade u određenom vremenskom okviru. Kada se danas u Googleovom pretraživaču ukuca *politička levica* vidimo pet fotografija na kojima se pojavljuje Borko Stefanović. Manifest Borka Stefanovića, koji je dugo najavljivan, objavljen je 14. septembra. Ne znam koliko je ljudi imalo prilike da vidi taj dokument koji je zamišljen kao neka vrsta alternativne programske platforme Demokratske stranke, koja je najveća opoziciona stranka u zemlji, iako je u raspadu. Šta je sadržina tog Manifesta? On nije toliko dugačak. Objavljen je najpre na Fejsbuk profilu Borka Stefanovića, ali se par dana kasnije našao na njegovoj, prilično neobičnoj, internet prezentaciji na adresi www.borkostef.com.

Ja bih za potrebe diskusije iz teksta tog manifesta izdvojio neke stvari. On na početku konstatuje kako je Srbija u dubokoj bedi, nezaposlenosti, siromaštvu, da je ona danas zemlja izraženih socijalnih nejednakosti, da su izneverene nade 5. oktobra, dakle ta neka patetična retorika, i onda kaže: „Lažna elita uzrok je ovakvog stanja i mi moramo da prihvatimo deo odgovornosti koji pripada Demokratskoj stranci. Lično bogaćenje, bahaćenje, kriminal, korupcija, porast nezaposlenosti, loša reforma pravosuđa, loše privatizacije jesu velike greške sa kojima se savremena Demokratska stranka mora suočiti“. Dalje kaže: „Demokratska stranka prihvatila je neoliberalnu politiku i u ovom trenutku je od odlučujućeg značaja da napustimo principe ekonomske politike između 2003. i 2012, svesni loših posledica koje su oni proizveli.“ Dakle, tu dolazimo do prve zanimljive tačke, a kasnije ćemo videti da je dodatno zanimljiva, što ću posebno napomenuti kada za to dođe vreme.

Zatim kaže: „Mi moramo javno da se odrekemo našeg učešća u stvaranju lažne elite – favorizovanja klanova, pritiska na medije, loše reforme pravosuđa i korupcije, loših privatizacija i rasta nezaposlenosti!“ Ceo ovaj tekst je pun uzvičnika na mestima gde bi inače stajale tačke, što je vrlo zanimljivo. „Odričemo se svih mešetara, lažnih proroka, kapitalista pripravnika, lopovluka, nameštenih tendera i pljačke, odričemo se svih koji su lažno govorili i postupali, izneveravajući građane koji su verovali!“ Preskačući delove ovog debelog teksta, dolazimo i do stvari koje su nama zanimljive: „Mi se danas posvećujemo borbi za sve neprivilogovane u Srbiji! Većina građana Srbije danas pripada kategoriji 'isključenih', skoro nevidljivih građana koji za sadašnji sistem ne postoje. Mi ćemo se boriti za nezaposlene, za građana koji za sadašnji sistem ne postoje. Mi ćemo se boriti za nezaposlene, za srednji sloj, za nastavnike, za profesore, inženjere, lekare, činovništvo, medicinsko osoblje, radnike i seljake, mlade, ugrožene i obespravljene, osiromašene i podjarmljene!“ Vrlo zanimljiv spisak, onako zbrda-zdola...

Ali to nije sve: „Borićemo se za zemlju socijalne pravde i pravičnosti, jedna-

31

kosti i solidarnosti! Borićemo se za Srbiju u kojoj više nikada neće odlučivati oligarsi, bankari, korumpirani političari i bogataška klika, koji predugo vladaju većinom građana! Borićemo se da Srbija više nikada ne bude zemlja bede i siromaštva!" Da li iz ovih parola može da se sagledaju neke naznake ukazivanja na klasne suprotnosti, to jest izvesne antagonizme koji su posledica aktivnog vođenja klasne borbe? To ovde, čini mi se, može da se vidi. Šta oni konkretno misle da treba uraditi u tom pravcu, vidi se, dalje, iz teksta koji kaže: „Ustaćemo protiv privilegovane klase, jer odbacujemo politiku favorizovanja privatizacije i tržišta kao merila svih vrednosti! Odbacujemo politiku ekonomskog razvoja kao jedinog cilja, kao cilja po sebi, koji briše humanost! Radikalno osuđujemo neoliberalna pravdanja svih brutalnosti kapitalizma i gramzivosti oligarhije!" Dakle, čujete te termine. To je biranje termina koji bi trebalo da zvuče radikalno, ali opet tako da ne pogode baš na najgrublji način, već da se ostavi izvesna ograda. Na primer, kada kaže „neoliberalna pravdanja svih brutalnosti kapitalizma"... Pa ne! Neoliberalizam je jedna od politika kapitalizma; nije to marketing za njegovo pravdanje. Ali, u ovom marketinškom tekstu to se, naravno, tako formuliše.

Zatim: „Ne prihvatamo pravdanje brutalnosti kapitalizma 'nevidljivom rukom tržišta' i moramo da kažemo – neće proći! Odbacujemo neprekidnu mantru o izvesnoj uspešnosti privatnog nad državnim vlasništvom i laž o svetlu na kraju tunela tranzicije." Pazite, sad idu i „radikalniji" delovi: „Hoćemo ukidanje lošeg Zakona o radu i donošenje novog! Zaustavićemo eksploataciju radnika jer naš radnik je u najgoroj situaciji u Evropi!" Ovime smo stupili u polje zaista radikalnog. Oni kažu „zaustavićemo eksploataciju radnika“.

Andrea Jovanović: Ali kaže da hoće i profit. Ko će praviti taj profit?

Vladimir Marković: Kasnije ćemo doći i do toga. To su one protivrečnosti koje treba analizirati već u samom ovom tekstu, a potom i protivrečnosti između odnosa ovog teksta sa nečim što je ideja prakse.

U ovom tekstu se onda javljaju i ona opšta mesta, kao što je: „Želimo javno finansirano zdravstvo i obrazovanje za sve građane i građanke Srbije". Ali, to je u ovom sistemu, naravno, radikalna zahtev. „Zabranimo bilo koji vid upotrebe GMO, jer je opasan po zdravlje i budućnost našeg potomstva." To je vrlo, vrlo maglovita postavka... Onda imaju ono: „Obavezujemo se na političku borbu protiv pristupanja Srbije NATO, građani Srbije će konačnu odluku o tome doneti na referendumu." I onda, jedna relativno nejasna formulacija: „Iniciraćemo stvaranje Balkanske konfederacije i radićemo na zajedničkim projektima u infrastrukturi, kao i na reprogramu spoljnog duga!" Dakle, po prvi put posle 1948. godine nam se vraća projekat Balkanske konfederacije, i to je jedna zanimljivost koju donosi ova platforma.

32

Ima i onaj sekularni deo koji kaže: „Hoćemo da verske zajednice budu ravopravni deo našeg društva i da državi doprinose plaćanjem srazmerno njihovoj imovini, odgovarajućeg poreza. Veronauci nema mesta u javnim školama, već isključivo u verskim ustanovama i u privatnim školama.“

Tamara Đorđević: Ali ima „u privatnim školama“!

Vladimir Marković: Naravno da ima! Zato što kaže: „Podstićemo razvoj malih i srednjih preduzeća, ne velikih multinacionalnih kompanija!" Pa male privatne škole nisu multinacionalne kompanije...

Andrea Jovanović: Ovo je isto kao Dveri!

Vladimir Marković: „Podržićemo mala i srednja preduzeća u Srbiji i sve one koji žele da privređuju po zakonu, plate poreze i doprinose i da stiču profit u ravnoj i uređenoj tržišnoj utakmici." Zatim: „Naš zajednički politički nastup biće baziran na programu, novoj politici i ponudi građanima Srbije, a ne na ličnostima ili sujetama. Želimo stvaranje novog opozicionog fronta baziranog na programskim i vrednosnim osnovama.“

Samo da se vratim na još jednu stvar, ono što sam za NATO pročitao... Dakle, oni se obavezuju da će biti protiv pristupanja Srbije u NATO, ali zato kažu: „Borićemo se za ulazak Srbije u EU, što pre. Želimo članstvo u EU, jer smo deo Evrope i jer je to mogućnost za dalji napredak i porast standarda naših građana, viši stepen efikasnosti i nezavisnosti naših institucija i viši stepen ostvarivanja ljudskih i građanskih prava." Na ovo ćemo se, takođe, kasnije vratiti kao na jednu zanimljivost.

Na kraju ovog manifesta se kaže: „U zajedničku političku borbu protiv ovog režima i za bolji život građana Srbije su pozvani svi iz postojećih opozicionih stranaka van desnice, osim njihovih lidera koji su deo prošlosti.“

Dakle, u pitanju je jedna široka smuti-pa-prosperi platforma, sveže objavljena. Šta je istorijski prethodilo toj platformi? Počnimo od 19. marta ove [2015.] godine. Imamo intervju koji je dao Jovo Bakić za list *Vreme* pod naslovom „O Bleru, lažima i premijerovim slugama". U tom intervjuu on odgovara na različita pitanja, ali u odgovoru na jedno pitanje iznosi nešto što do tada, analizirajući njegov diskurs, nismo imali prilike da vidimo. Možda smo mogli da uočimo neke blage naznake, ali ne ovako direktno. Dakle, Jovo Bakić je tu prvi put javno izgovorio: „Ako pristaje ne ovako direktno. Dakle, Jovo Bakić je tu prvi put javno izgovorio: „Ako pristaje mo na to da taj jedan život koji imamo upropaštava neki vladar koji je srećan da bespogovorno sluša naloge iz centra kapitalističkog svetskog sistema, ne misleći pritom nimalo o nama, to znači da sa našom inteligencijom nešto nije u redu. Nećemo, naime, živeti hiljadu godina. Trebalo bi da je moguće da živimo od svog

33

poštenog rada. Ako to nije moguće, valjda treba da se pobunimo. Kako protiv vlasti, tako protiv svetskog kapitalističkog sistema."

Nedugo potom, već sledećeg meseca, imamo najavu nove politike Borka Stefanovića. On kao potpredsednik Demokratske stranke počinje da najavljuje kako privodi kraju pisanje tri programska politička dokumenta koja će uskoro predati stranačkoj centrali i navodi kako je jedan dokument *Program*, drugi je takozvani *Manifest*, a treći dokument jeste *Pismo kapitalu Srbije*. Taj dokument se relativno uskoro i pojavljuje. Početkom maja se pojavljuje dokument pod naslovom *Poruka kapitalu Srbije*. Tu takođe govori prilično maglovite stvari, često protivrečne onome što smo sada čitali u *Manifestu*, jer, na primer, kaže: „Ako želite profit, a prezirete ekstra profit, IMATE NAŠU PODRŠKU!“ Zatim su tu i neki korporativistički elementi, tipa: „Ako svoje zaposlene vidite kao deo svoje poslovne porodice, a ne kao masu koju treba izrabljivati, IMATE NAŠU PODRŠKU!“ Ili, za mene, najveći bisser: „Ako Vam je dosta uvredljivih izraza poput ‚privatnik‘, IMATE NAŠU PODRŠKU!“ Taj dokument je, složićemo se, prilično mutan, ali u procesu političke emancipacije Borka Stefanovića on je igrao bitnu ulogu u maju mesecu.

To ga je dovelo do konfrontacije sa vođstvom svoje stranke. Krajem maja održana je sednica njenog Glavnog odbora, a pre te sednice u novinama od 26. maja prenose se izjave neimenovanih funkcionera DS-a, koji govore o tome kako se njihov potpredsednik „odrekao vrednosti za koje se Demokratska stranka godina-ma zalagala, poput tržišne ekonomije, antikomunističke borbe i socijaldemokratije“.

Takođe, još uvek u maju, već se najavljuje pravljenje nove stranke. Naravno, to ne radi Stefanović. On kaže da će sve raditi u okvirima Demokratske stranke i da se iskreno nada da će oni prihvatiti njegova tri dokumenta. Verovatno je on njima na tom Glavnom odboru nešto i dao od tih dokumenata, barem neku *draft* verziju. To mi ne znamo. Ali istorija je takva da vremenom neki dokumenti isplivaju. Neke radne verzije su već isplivale, i o tome ću vas kasnije obavestiti. U tom trenutku već je potpuno jasno da postoje konfrontacije u kadaveru Demokratske stranke, dakle da se tokom raspada tog leša crvi bore ko će više zahvatiti, i da Borko Stefanović sa svojim savetnicima, među kojima očigledno Jovo Bakić igra jednu od bitnijih uloga, gleda da preuzme nešto od političkog potencijala, barem kadrovske i infrastrukturnog, od čega će kasnije praviti nešto čime može da se deluje.

Jovo Bakić nam se javlja već 24. maja, i on priznaje da je Stefanoviću pomogao oko pisanja strateških dokumenata, koje će potpredsednik Demokratske stranke početkom te nedelje predati „demokratama“. Jovo Bakić poručuje: „Ako bude odlučio da pokrene novu stranku, potrebno je da se okupi što više pametnih i nekompromitovanih osoba. Neophodni su nam čestiti i dokazani stručnjaci različitih profila, ali i stranačkom politikom neuprljana, a levičarskim idealima odana omladina.“

Time dolazimo i do tema iz naslova ovog izlaganja. Dakle, reč je očigledno o taktici aroprijacije, odnosno prisvajanja određenih idejno-političkih motiva. Sa druge strane, imamo i izraženu nameru da se neki ljudi koji su već pečeni ili polu-izgrađeni kadrovi kooptiraju. Na taj način, stranačka infrastruktura te buduće partije ne mora da kreće od nule, pogotovo u ovakvim komplikovanim, idejno konfuznim vremenima, kao što je ovo u zemlji Srbiji, nego da oni ljudi koji su već imali neko političko iskustvo, ali im je dosadilo da rade u okviru koji ne pokazuje rezultate, uđu u nešto što ima perspektivu parlamentarnog delovanja i, možda, dolaska na vlast, uzimanja određenih pozicija, sinekura, itd.

Ovaj poziv početkom juna u emisiji „Pravi ugao“ koja je bila emitovana na Radio-televiziji Vojvodine, Jovo Bakić radikalizuje. On je pozvan u emisiju iz drugih motiva, ali je svoj nastup pretvorio u nešto drugačije, pa se novinarka iščuđavala nad onim što je iznosio i pokušavala je to da neutralizuje potpitanjima, i stavi pod sumnju. Jovo Bakić je te pokušaje neutralizacije vešto iskoristio da dodatno zaoštiri i radikalizuje svoju retoriku. Ja mislim da je taj nastup od, čini mi se, 8. juna 2015. bio, zapravo, i najveći domet ove političke platforme Borka Stefanovića i Jove Bakića kada je reč o ulasku u polje radikalnog.

Na pitanje o tome da li je moguće praviti danas levicu sa takvim idejama, Jovo Bakić je odgovorio: „U XXI veku antikapitalistički pokret je jedini moguć ako nećete da živite u svetu kakav je ovaj danas. Ovaj pokret još nije zaživeo, jer su nas kapitalisti uzjahali i sada jašu i mamuzaju. A mi možemo da kažemo da želimo da nas mamuzaju, a možemo i da pokušamo da ih zbacimo sa grbače.“ Onda je i izrečeno ono čuveno: „Bakić u antikapitalistički front pozvao sve, trockiste, marksiste, titoiste, staljiniste i anarhiste i rekao da će ove snage ponuditi raskid sa sistemom koji je protivstav umu.“ Tu je izjavio i ono gde je otišao najdalje, rekavši da će dobar deo krupnih kapitalista biti strpan u zatvor zbog utaje poreza. Na to ga je novinarka upitala da li je to realno, a on je odgovorio: „To je realnost koju ćemo uraditi kada dođemo na vlast“.

Ovo sam hteo da vam izložim kao opis onoga čime se trenutno bavi jedan deo buržoaske političke scene kod nas. Dakle, Demokratska stranka se raspada, a njeni članovi gledaju kako da se snađu. Neki od njih su, dalekovidno ili, onako na prvu loptu, uočili da u političkom polju zemlje Srbije ideje radikalne levice imaju svoju osnovu, to jest ima ljudi koji su zainteresovani da se neke od ovih ideja politički plasiraju, propagiraju i, naravno, ostvaruju. Oni su tu videli određenu političku nišu u kojoj mogu da eksploatišu biračko telo, da se preko plasiranja ovakvih ideja ubace u parlament i da imaju neku malu, stabilnu podršku. Ja mislim da njihove ambicije u suštini ne idu preko toga.

Očito, oni se u svemu ovome služe i onim standardnim metodama Demokratske stranke, Srpske napredne stranke i sl. Oni su malo sondirali teren, verovatno su odrađivali neke fokus grupe i koristili druge metode kojima se određuje kako da

optimalno nastupe na političkoj sceni. Jedan od dokaza za to bi, možda, bila razlika između teksta *Manifesta*, koji je na kraju objavljen i jednog dokumenta koji je nosio naziv *Manifest final*. On je, barem meni, bio dostupan već 17. juna ove godine. Do njega sam došao preko veza koje imam zahvaljujući sopstvenim socijaldemokratskim repovima s kraja devedesetih. Moram ovo da podelim s vama, jer mislim da će nam svima biti korisno da vidimo na koji način oni razmišljaju.

Dakle, videli ste da u ovom konačnom tekstu *Manifesta* pod naslovom *Srbija može bolje*, oni kažu da je Demokratska stranka prihvatila neoliberalnu politiku, da je to loše i da treba da napustimo principe ekonomske politike između 2003. i 2012. godine. U radnoj verziji, koja je verovatno negde iz maja, oni kažu: „Napuštamo principe ekonomske politike koja je vođena između 2000. i 2012, uviđajući nje-ne loše posledice“. Tu je zanimljivost vezana za odnos prema Đinđićevom nasleđu. Đinđić je politička figura koju oni i dalje misle da eksploatišu kao mitološku ličnost, time što su umesto 2000. godine stavili 2003. Apologijom prvog vođe, koji se naziva „prvim demokratskim premijerom u Srbiji“, šta god to značilo, odlučili su da ostave taj mit, iako je potpuno jasno da je taj mit organski povezan sa politikom privatizacije i sa onim neoliberalnim merama, koje su logično proisticale iz takve politike.

Dalje, šta oni kažu u radnoj verziji *Manifesta* što se ne pojavljuje u konačnoj verziji? Oni kažu: „U daljoj političkoj borbi ćemo se voditi idealima, principima i prosvetiteljskim nasleđem radničkog i socijalističkog pokreta u Srbiji XIX veka, Srpske socijaldemokratske partije s početka XX veka i Narodnooslobodilačke borbe protiv fašističke okupacije tokom drugog svetskog rata.“ Dakle, oni pokušavaju da izbegnu ono što je, naravno, za njih najneprijatnije, a to je eksplicitno pominjanje komunizma, ali ipak ulaze u nabranje elemenata tradicije radničkog pokreta, što je dovoljno neprijatno za njih kao izdanke Demokratske stranke, tako da su morali da ga izbace iz konačne verzije *Manifesta*.

U ovoj ranijoj verziji je takođe pisalo: „Posvećujemo se borbi za prava obe-spravljenih i eksploatisanih, za društvo slobode, jednakosti, solidarnosti i internacionalizma. Osuđujemo kapitalistički poredak, koji danas više nego ikad predstavlja negaciju čoveka, njegovu brutalnost i gramzivost oligarhije. Smatramo neoliberalizam civilizacijskim promašajem.“ Onda dalje kažu: „Naslanjajući se na najbolju tradiciju izvorne socijaldemokratije i savremenih levičarskih pokreta i organizacija u Evropi, naš krajnji cilj je društveno-ekonomska formacija u vidu demokratskog socijalizma.“ Naravno, to je jedna mutna formulacija, koja izražava nedovoljno teorijsko poznavanje šta su, zapravo, društveno-ekonomske formacije. To je malo sramotno, s obzirom na to da je Jovo Bakić doktorirao na Filozofskom fakultetu, gde je mogao od svojih nastavnika makar malo više da nauči o tim stvarima, ali nebitno... Ono što je bitno jeste to da su oni pokušali da uopšte barataju pojmom društveno-ekonomske formacije i da to ubace u svoju programsku platformu.

Naravno, to nije ušlo u konačnu verziju, ali u jednu verziju koja joj je prethodila jeste.

Oni još kažu: „Sa gnušanjem odbacujemo sve oblike nacionalizma, šovinizma i ksenofobije kao maske za dolazak na vlast nove privilegovane klase i bezočnu otimačinu društvenog bogatstva koje su stvarale generacije pre nas.“ Ovo je prilično zanimljiv i artikulisan pokušaj da se funkcija nacionalizma sagleda kao nešto što je u zavisnosti od aspiracija nad posedovanjem sredstava za proizvodnju, kao jedna buržoaska operacija za prigrablivanje tih sredstava, za neku vrstu eksproprijacije, odnosno akumulacije razvlašćivanjem, za neku vrstu nove primitivne akumulacije.

Naravno, i u ovoj ranoj verziji iskorišćene su one sumanute formulacije, tipa: „zalažemo se za princip da kapital mora biti u službi građana i građanki Srbije, a ne da građani i građanke budu robovi kapitala“.

Zatim, obratimo pažnju na to što u konačnoj verziji imamo onu formulaciju: „Zaustavićemo eksploataciju radnika, jer je naš radnik u najgoroj situaciji u Evropi“.

Andrea Jovanović: To je nacionalistička formulacija.

Vladimir Marković: Naravno, ima i tog elementa. Ali ona je logički blesava, zato što kaže da će zaustaviti tu eksploataciju samo zato što je srpski radnik u najgorom položaju. Malo bolje je to bilo izraženo u u radnoj verziji. Oni su rekli: „Zaustavićemo eksploataciju radnika i radnica u Srbiji, čija se situacija progresivno pogoršava iz godine u godinu i uporediva je sa stanjem u najnerazvijenijim evropskim državama.“ Oni tu nisu rekli da će je zaustaviti zato što je najgora, nego će je zaustaviti zato što je treba zaustaviti, a onda daju nekakav opis te situacije. Naravno, u širem planu, potpuno je logički neodrživo da oni uopšte nastupaju sa nekim umerenim socijaldemokratskim programom u kome kao jednu od parola stave kako će zaustaviti eksploataciju. Opet je obrazovanje autora tog teksta na tapetu, jer pokazuje da ne poznaje pojam eksploatacije i njenu funkciju u reprodukciji postojećeg društveno-ekonomskog sistema. Dakle, ako hoće da zaustave eksploataciju, oni onda moraju da krenu putem komunističke revolucije. Nema drugog. Imali su, takođe, u radnoj verziji i jednu stavku: „Izgradnju socijalnih stanova ćemo postaviti kao visoki prioritet i da pravo na adekvatno stanovanje imaju svi građani i ovo ne sme zavisiti od tržišta.“ To su, naravno, izbacili iz konačne verzije.

A povodom eksploatacije ima još jedna jača formulacija u ranijoj verziji. Ono što je ostalo u konačnoj verziji jeste parola „zaustavićemo eksploataciju“. U radnoj verziji su imali ovu rečenicu: „Ukidanje postojećih oblika eksploatacije i dominantnih socioekonomskih odnosa jeste naš put ka ukidanju siromaštva.“ To je, složnih, vrlo precizna i tačna formulacija, ali naravno, ona nije mogla da uđe u konačnu verziju.

Da se vratim na genetski modifikovane organizme kao jedan veoma zaba-

Nebojša Milikić: Sada bismo mogli da pređemo na Zoranovo izlaganje. Naslov njegovog izlaganja jeste **Da li je levičarima potrebna partija za sprovođenje leve politike?**

Zoran Petakov: Da, ja sam to tako naslovio čisto da bi moje izlaganje imalo neki naslov, ali i zato što hoću da kažem da je to jedna dilema koja nije nova. Ona počinje već sredinom XIX veka. Tada je Marks tvrdio da je radničkoj klasi, to jest proleterima potreba partija kako bi ih vodila, predstavljala njihovu avangardu i kako bi im pomagala u ostvarivanju sopstvenih ciljeva. Bakunjin je u istoj internacionali tvrdio da to nije potrebno, da je to suvišno, da to kasnije dovodi do diktature partije nad klasom i na kraju diktature birokratije nad partijom. Lenjin je pak kasnije, na početku XX veka, tvrdio da je potrebna mala partija profesionalnih revolucionara, koja bi bila avangarda i sprovela u ime radnika, to jest zajedno sa radnicima revoluciju, što je on i dokazao da može. Šta je posle bilo sa tom partijom i revolucijom, to sad nije tema ovog izlaganja.

Tema je, u stvari, šta je to levica danas, ta radikalna levica, mada se meni ne sviđa taj izraz, i ko predstavlja levicu danas. Najpre sam se ograničio na Evropu u toj nekoj parlamentarnoj sferi, to jest na one koji tvrde da je predstavljaju i ono za šta se te partije zalažu. Analizom onoga šta one predstavljaju ćemo doći do toga šta su one u stvari, a onda ćemo preći na Srbiju i na to šta bismo mi ovde trebali, po mom mišljenju, da radimo. Levica danas služi više kao korektor vladajuće političke klase nego što služi za dovođenje sistema i njegove suštine u pitanje. Sve te leve partije su se uglavnom potpuno odvojile od društva, od svakodnevnih problema, one su se birokratizovale. Sve one manje koje su radikalne, antikapitalističke i zalažu se za revoluciju nemaju dovoljno uticaja, sem ponegde na lokalnu, da bi sprovodile svoju politiku. To znači da u tom parlamentarnom političkom spektru levica sprovodi politiku desnice, pa alternative u tom smislu nema, jer ako je desnica alternativa, onda alternative nema. Međutim, levica je potrebna i ona mora da postoji, jer jedina može da zahteva povratak otuđene politike društvu. Samo levica može na pravi način da zastupa interese radnika i svih obespravljenih.

Ono što je problem jeste da je politika aktuelne parlamentarne levice, na njoj ćemo se zadržati, ona koja nastaje neposredno i u toku aktuelne krize kapitalizma, a to su, hajde da nabrojimo samo nekoliko najbitnijih, Siriza, Die Linke, Podemos i one koje su nama bliske – Združena levica u Sloveniji i Radnička fronta u Hrvatskoj. One su nastale, zapravo, na isti način – nastale su udruživanjem nekoliko organizacija u jednu celinu. Te političke organizacije su bile pripadnice nekog zajedničkog političkog pokreta u prošlosti. Jedino je Die Linke nastao združivanjem otcepljenog dela Socijal-demokratske partije Nemačke i onoga što se nekada zvalo Partija demokratskog socijalizma iz Istočne Nemačke. Ona je, zapravo, i najdalje otišla u menjanju sopstvene suštine. Sve te, kako bih ih ja nazvao, novo-novo-

levičarske partije u suštini su reformističke partije. One su na tragu onoga što je socijal-demokratija bila do 1914. godine, ali u uslovima XXI veka. U tom smislu, njihovi zahtevi nisu i ne mogu biti radikalni. Oni nisu radikalni čak ni za sedamdesete godine prošlog veka. Čak je i Laburistička partija sedamdesetih godina pre pojave Margaret Tačer kao premijerke Engleske imala radikalnije zahteve nego što ih danas ispostavljaju i Siriza, i Die Linke, i Podemos. To ne može biti nazvano radikalnom politikom, jer ona ne zahvata, kao što je to rekao Oluja, koren, srž problema, a srž problema jesu kapitalistički društveni odnosi.

Šta ove partije nude? One nude progresivno oporezivanje, radničko akcionarstvo, veću participaciju građana u odlučivanju i zaustavljanje mera štednje, koje se sprovode preko leđa najsiromašnijih. One su, zapravo, zbog toga reformističke. One nisu reformističke zato što se kapitalizam može reformisati u smeru opšteg blagostanja, već zato što govore da se iz trenutne društvene i političke pozicije levice još uvek ne može voditi politika koja bi imala revolucionarni karakter. Dakle, oni prosto imaju politiku koja se zalaže za šta se zalaže, oni će nekako doći do demokratskog socijalizma, a kako će do njega doći, to se nigde ne kaže, ni u jednom programu ovih stranaka.

Razlika, naravno, postoji između XIX i XXI veka u tome što umesto radničke klase i klasne borbe sad više nije fokus na tome, ne zato što klasna borba i radnička klasa ne postoje, one postoje još uvek, ali se situacija u ovom informatičkom društvu izmenila, pa je danas linija fronta povučena između moralnog naroda i lažne korumpirane elite, kao što smo mogli videti u pomenutom manifestu. Partija više nije avangarda, koja tumači, unosi i kontroliše promene, već je ona „prva među jednakima“. Dakle, postoji nekakav pokret na koji se oslanja i kaže kako ona saraduje zajedno sa ljudima koji su obespravljeni, siromašni, koji su na ulicama itd. To je posebno u slučaju Sirize tako, jer su oni iz tog pokreta sa ulice došli do nekih političke vlasti na nivou države. Oni su najdalje otišli u tom smislu institucionalizovanja sopstvene moći. Die Linke takođe ima vlast u nekim lokalnim i regionalnim parlamentima, između ostalog u Berlinu. Podemos je tek prošle godine konstruisan kao partija, ali još uvek ima te neke vrlo velike značajke koje su u suštini pokret, a ne partija. Međutim, već su uspeli da sa takvom politikom dobiju dva gradonačelnička mesta u Španiji. Što se tiče Balkana, to jest bivše Jugoslavije, Združena levica je vrlo indikativan primer, zato što je jako brzo institucionalizovana - od momenta registrovanja partije do momenta kada je partija postala parlamentarna prošlo je svega nekoliko meseci. Poslednje formirana, Radnička fronta, ima jednu stvar koju ostale partije nemaju, a to je taj direktno-demokratski princip odlučivanja. Sve ove ostale su čisto hijerarhijske, čak i Podemos. Radnička fronta je još uvek u toj fazi ispitivanja sopstvenih snaga i toga šta bi i kako bi da rade.

Međutim, problem nije samo program, za koji smo videli da je reformistički. On je radikalniji u smislu toga da su sada u ovom sistemu, koji je u odnosu na

idete 50 km Ibarskom magistralom od Beograda, onda vidite kako ljudi žive. To je strašno! Mislim da svi mi, i to je izuzetno bitna kritika za sve nas, imamo poprilično elitistički odnos prema tim ljudima, jer se oni nama ne nalaze na dohvat ruke i nisu nam u vidokrugu. Retko o njima razmišljamo, osim kada oni nešto naprave, pa se mi pitamo kako da im pomognemo, što je opet svakako dobro, ali mislim da se opet malo računa vodi o tome šta ljudi van urbanih centara misle, šta rade i kako žive. To je jedan od najvećih razloga zašto mi u ovih nekih 15 godina ne uspevamo da konstituišemo nekakvu bazičnu infrastrukturu.

U ovom trenutku je nemoguće napraviti partiju, a lično mislim da ona nije ni potrebna. Ako ćemo je praviti, pravićemo je nekad kao ovaj pokret kojim bi se svakodnevno vršio pritisak odozdo, tako što bi pravio proteste i organizovao ljude da se bave svojim socijalnim statusom i životom. Kada taj pokret dovoljno ojača i postane funkcionalan, onda može da se razmišlja o partiji. To je već neki drugi, treći, četvrti korak, u zavisnosti od toga kako percipiramo šta je bitno. Ali trebalo bi da i ta partija koju bismo hipotetički napravili bude podređena, to jest morala bi biti samo još jedna tribina, govornica tog pokreta, da se on više čuje u javnosti. Naravno, pre toga se moraju jasno definisati osnovni politički ciljevi, dakle ono što mi hoćemo da postignemo. Ja ne mislim da će nama biti lako u tome, zato što je svaki sistem, kao što sam već rekao, policijski. Kako se ide od centra kapitalizma ka periferiji, to je sve više i više ogoljeno. Ovde postoji problem što mi ovde imamo nasleđe tog policijskog aparata koji je u devedesetim godinama funkcionisao besprekorno. Oni su pokupili svu moguću vlast i dan-danas vladaju Srbijom na različite načine i ja sam siguran – da ne uvredim nikog, ako ima nekog iz policije, ja ga pozdravljam – da se ta kontrola mora razbiti, jer mi imamo veliki problem sa tim.

Ono što je rekao Vladmarks, ti razni Vulini, Bakići, Stefanovići samo su klipovi u točkovima koji samo hoće, zapravo, da zauzmu poziciju, ne znajući zašto. Oni ne zauzimaju tu poziciju zato da bi nešto uradili, već zato što je to sada prazno, a "mogao bi pre nas da dođe neko ko bi nam pravio problem, pa onda hajde da mi to prvi zauzmemo". Biće toga još, ali zadaci koji su pred nama ne opravdavaju pragmatizam kada su ciljevi u pitanju. Mislim da mi određeni pragmatizam prema određenim stvarima moramo pokazati, ali ništa nije više važnije od doslednosti i jasnog sagledavanja situacije i cilja. Dakle, mislim da nam partija nije potrebna, to će pokazati vreme, ali ono što nam je najpre potrebno jeste aktivan rad na međusobnom povezivanju ljudi i otklanjanju međusobnih animoziteta koji su se nakupili u ovih 15 godina. To je prva stvar koju treba uraditi, pa onda definisati šta je to što hoćemo da postignemo, sa kim i na koji način. A ako dođe partija, ona mora biti samo glasnogovornik pokreta, to je njena jedina uloga i samo bi tako parlamentarna politika mogla da nam pomogne.

... ..

Andrea Jovanović: Ja mislim da postoji ta jedna stvar. Dakle, postoji SSSR i Jugoslavija, ceo Istočni blok, Kina i sad levica ima taj jedan veliki problem. Avangardizam dvadesetih godina prošlog veka je zvučao drugačije, ali mi smo imali jednu jaku hijerarhijsku strukturu navodno levih država. Sada su se levičari uplašili i ne mogu da izađu u javnost i kažu kako su oni za levu radikalnu radničku partiju, dobro, neki su ljudi pa mogu, nego je sada takva praksa da se gleda kako to da se ublaži da nas ne bi povezali sa staljinizmom. Dilema pokret ili partija jeste lažna dilema. Jedino pitanje jeste da li je moguće napraviti partiju tako da ona povratno ne proizvodi hijerarhiju i nejednakost u samom pokretu iz kojeg je nastala. Ja mislim da je to nemoguće. Mislim da je na logičkom planu to nemoguće i da je svaka dosadašnja praksa pokazala, takođe, da je to nemoguće. Meni je vrlo teško da doživim partiju kao instrument pokreta, čak i ukoliko inicijalno tako nastane, a da se ne dođe do toga da partija ne instrumentalizuje pokret. Zašto? Vrlo jednostavno – zato što je partija deo kapitalističkog sistema i njegovog političkog uređenja. To nije nešto što je inherentno naše, to je strukturno tako. Sada mi možemo da izmišljamo toplu vodu i da vidimo kako to da ublažimo, možda to u nekom istorijskom trenutku može da bude i OK, ali mislim da je jako bitno da se ne lažemo i da ne mislimo da je to nešto više nego što jeste.

Dodala bih i to da mislim da postoji i jedna dobra stvar, pored ove loše kada se govorilo o demoralizaciji koja nastaje u pokretu nakon što partija podbaci, kao što je nužno morala da podbaci, a to je da se, ipak, otvara prostor. Javni diskurs se ipak nekako otvara za pitanja kojima se levica bavi. Koliko god da unutar pokreta dolazi do izvesne demoralizacije, ipak neke stvari koje su do pre nekih 5 godina bile ocenjene kao skandalozne ako bi se izgovorile, a danas to nisu. Na primer, kritikovati privatizacije nije više sad toliko neupitno, nego je ok. Mislim da sigurno postoje neke dobre posledice koje proizvode te stvari, samo ne treba da se lažemo da su te partije nešto što nisu, pogotovo zato što one same sebe ne lažu. Mislim da je Zoran u pravu kada je rekao da Siriza nikada nije rekla da je revolucionarna. Die Linke je 2 ili 3 godine na svojim sastancima raspravljao o tome da li u svoj program treba da uključi nešto što isto liči na antikapitalistički zahtev i najdalji zahtev koji su formirali jeste nešto tipa *moćnost alternativnog društva*.

Nebojša Milikić: Prevazilaženje kapitalističkog društva.

Andrea Jovanović: Ali trebalo im je 3 godine za to. Dakle, hoću da kažem da ni oni ne pretenduju da budu nešto što nisu.

Nebojša Milikić: Da li ima još nekih pitanja u vezi sa Zoranovim izlaganjem? Izvoli, Nebojša.

Nebojša Komanović: Mislim da bez političke organizacije nijedan pokret nema šanse da uspe. Na kraju krajeva, videli smo brzo iz tog pokreta iz kog je nastala Siriza šta se desilo. Svaku tu jednu grupu ljudi koju će takav pokret izbaciti na površinu vrlo lako će svaka elita izmanipulisati njima i potkupiti ih ako nemaju jasnu i čvrstu organizaciju. To je unapred osuđeno na neuspeh. Ja jesam za to da se napravi politička organizacija. Politička partija je klasni izraz, u tom slučaju se radi o organizaciji radničke klase. Da li će ta partija učestvovati na parlamentarnim izborima i prihvatiti pravila parlamentarne igre ili neće, to zavisi od okolnosti u kojima se deluje i radi. Ja ne mislim da ona može u parlamentu danas da bilo šta pametno uradi, jer prva stvar koju treba ukinuti u parlamentu jeste upravo ono za šta se Kraus zalaže, a to je finansiranje političkih stranaka. Ja sam siguran da nijedna od političkih stranaka koje danas vidimo ovde ne bi dobila promil glasova kada bi im se ukinulo finansiranje. Zamislimo samo kako bi to izgledalo kada ne bi dobijale pare iz budžeta i kada ne bi primale donacije. Nijedna stranka više ne bi postojala, računajući i SNS, koji je na vlasti.

Da li će ona učestvovati u parlamentu ili ne, to zavisi od procene, ako je radnička partija u pitanju. Ali ona treba da postoji, da ima čvrstu organizaciju i demokratiju. Ja mislim da postoje neke predrasude među ovim mladim generacijama, ali najdemokratskija partija koja je dozvoljavala formiranje frakcija unutar sebe bila je boljševička partija. Mi danas gledamo političke stranke i sindikate gde je jedan predsednik i po trideset godina. Ono što mi vidimo kod buržoaskih partija, to ne može i ne sme biti radnička partija. Ona mora imati unutrašnju demokratiju, ne sme imati svog predsednika i lidera koji će biti neprikosnoven, mora imati jasna pravila i strukturu ili će biti razbijena. To je rat, to nije igra. U tom ratu buržoaska klasa koristi različita oružja i ako nema jasne organizacije, svaka borba je osuđena na neuspeh.

Milica Ružičić: Mene u principu nervira što sad ovde pokušavamo da dođemo do jednog rešenja sa kojim ćemo se svi složiti, dakle da li smo za partiju, ili pokret, ili antifašizam, ili svetsku revoluciju. To nisu dileme, to nisu dijalektičke suprotnosti, to su stvari koje možemo rešavati po tim principima grupe afiniteta. Neka neko gradi partiju ako to hoće, neka neko pravi front, neko pokret itd. Mislim da treba raditi na svim frontovima u tom smislu da ne treba sad da se dogovaramo oko jednog puta koji ćemo svi sad da sledimo, jer to baš upravo nije moguće. Bitno je da upravo zbog tog mogućeg pozitivnog otvaranja javne sfere za leva pitanja i leve teme ni partija ne bi mogla previše zla da donese.

Naravno, tu je uvek taj strah od razočaranja, ali ne moramo svi podržavati partiju. Neko će je kritikovati, neko će raditi nešto sasvim drugo. U svakom slučaju, mislim da je potrebno ulagati energiju u svakom mogućem pravcu, svako prema svojoj volji i mogućnostima, a da one druge pokušaje ne treba osuđivati, osim

ukoliko nije potrebno osuditi ih. Dakle, treba kritikovati u najboljoj nameri ono što je loše. Ne treba se mrzeti i pojačavati animozitete, nego ipak imati neku vrstu mreže u kojoj bi te neke organizacije možda nekada mogle i saradivati, ali i ne kočiti jedne druge. Na primer, ako neko hoće da pravi partiju i za nju ima ljude, pa neka je pravi. Mislim da pravljenje pokreta i partije nisu dihotomije i da su to sve stvari koje mogu doprineti otvaranju javnog prostora. Konačan cilj bi morao biti svetska revolucija ne samo levičarske partije na vlasti, ali koliko je to samo zahtevan cilj i koliko je daleko, vidimo i na svim ovim primerima lokalnih uspeha Sirize i ostalih.

Zoran Petakov: Ja sam negde na početku svog izlaganja rekao šta ja mislim da treba uraditi u prvom koraku. To je neko međusobno povezivanje i frontovsko organizovanje gde bi svaka organizacija imala određenu autonomiju, ali bi se svi kretali u istom pravcu. Mislim da više od toga u datim okolnostima nije moguće. Mislim da danas ne postoji dilema da li partija ili pokret, nego treba se prosto organizovati idejno široko kako bismo mogli da pomerimo stvari ka napred.

Vladimir Marković: Ovde ima jedno pitanje u vezi sa svakim organizovanjem koje se oslanja na nešto što je Tamara na početku pokrenula, čega se kasnije i Andrea dotakla i što je na kraju i Zeka elaborirao. Ono, naravno, ima veze sa onim što je vrlo subjektivno. Dakle, kako mi ovde u ovoj prostoriji koji smo u najavi neki subjekti izgradnje pokreta ozbiljnijeg nego ovi odlomci kojima sada raspoložemo doživljavamo iz svoje neposredne prakse kako to treba da se radi? Da li je ovde jedan od glavnih problema što se manir rada na projektnim zadacima kakav nudi NVO taktika previše uvukao u pore potencijalnih aktivista da ne mogu uopšte da sagledaju nešto što bi to pitanje materijalne reprodukcije levičarskih organizacija izvuklo iz okvira tog manira da stalno zavisiš od nečeg spolja?

Tu, zapravo, dolazimo do pitanja u vezi sa nečim što je Zeka govorio kada je pominjao ove aktuelne partije, kao i sa onim što je Nebojša (Komanović) istakao kada je govorio šta su osobine revolucionarne partije. Dakle, mi smo potpuno paralisani u tome da ukoliko je organizacija dovoljno dobro ustrojena, ukoliko je prijemčiva za mase, ukoliko uspe da sakupi dovoljno eksploatisanih koje treba da zastupa, ona je na praktičan način samoodrživa – ljudi će plaćati članarine u toj organizaciji. To je nešto što je potpuno zaboravljeno i u ovom kontekstu u kome mi govorimo kao da je to udaljeno svetlosnim godinama. Zapravo, čak ni ta i takva Siriza nije pala s Marsa juče, nego je bre nastala od otpadaka jedne progonjene, za branjene političke organizacije koja je imala prilično ozbiljnu infrastrukturu, dakle ilegalne organizacije, gde su ljudi rizikovali svoju slobodu tako što su to održavali u životu i plaćali članarinu kako bi se održala. Možemo i da zamislimo kako bi izgledala i neka ozbiljnija levičarska organizacija. Prosto, možda je došlo vreme da

se razmišlja i o toj logici. Da li bi ljudi došli i rekli kako to hoće da podrže od svoje sirotinje sa nekim dinarom?

Nebojša Komanović: Finansijska nezavisnost je prva i ključna stvar koju jedna politička organizacija treba da ima. Ja ne verujem nijednoj političkoj organizaciji koja se finansira iz drugih političkih izvora, osim od članarina. Jedini način da radnička partija bude uspešna jeste da ona bude samofinansirajuća, da nema ni donacije. Prva stvar koja bi se postavila u nekim izborima za ustavotvornu skupštinu jeste da nema finansiranja partija iz budžeta i nema donacija, pre svega onih stranih. Mislim da svaka organizacija mora sebi zadati zadatak da ne prima pare ni od koga. Čim se pare pojave, to je odmah problem, što znaju ovde ovi stariji koji su učestvovali u formiranju političkih stranaka i sindikata.

Vladimir Marković: Dodao bih nešto što ima veze sa onim mojim izlaganjem danas i naslanja se na ovo pitanje. Šta je jedan od mogućih razloga zašto Borislav Stefanović ide toliko sporo sa svojom pričom u vezi sa samostalnom partijom? Oni čekaju, a to sam čuo od jednog čoveka koji je pričao sa Jovom Bakićem, da nađu odgovarajućeg finansijera, zato što je osnivanje partije na nacionalnom nivou prilično skup posao. Naravno, njima treba oko 1.000.000 evra mesečno da bi održali infrastrukturu svega toga. Dakle, oni kreću tim putem, kreću putem kojim idu sve buržoaske partije danas. Iz toga možemo zaključiti da se tu ne može očekivati nešto dobro. Zato mislim da je bitno finansiranje organizacija spustiti na nivo baze i odatle onda videti kako da se radi.

Aleksandar Kraus: ... Nismo se osvrnuli na Laburističku partiju u Engleskoj, koja je sada dobila novog lidera. On se izjašnjava savim radikalno u skladu sa nama bliskim stavovima, ili barem meni bliskim. To je jedno sasvim realno iskustvo u kapitalističkoj strukturi, koje ne treba potcenjivati. Ja stalno potenciram da ne mislim da smo mi ovde baš ti koji ćemo jako mnogo toga novog izmisliti. Trebalo bi videti šta se tu, po tom svetu, po toj Evropi događa, pa onda nešto od toga primeniti. Mi smo ovde, ipak, jako mnogo grešni. Ne mislim da smo mi sada ovde najprogressivniji levičari koji uopšte u Evropi postoje. Mi smo jedni prosečni levičari, nismo bogzna šta odmakli i ponavljam da celo to samoupravno iskustvo čitava mlađa generacija ne poznaje, a ono u sebi ima veliki potencijal.

Nebojša Milikić: Ima i velike probleme. Da pređemo sada na ovu završnu diskusiju. Mislim da smo propustili da primetimo nešto u onome što je, recimo, Tamara navela kao primere. Ona je navela kao primer dvadesete godine prošlog veka, ali te dvadesete i KPJ su rezultat, ko-rezultat uspešne revolucije u Rusiji. Pariska komuna se isto odigrala u veoma specifičnim uslovima, dakle pred pad Pariza,

kada je postojala spremnost nacionalne buržoazije da praktično kapitulira. Isto, uspon, posle, KPJ tokom Drugog svetskog rata jeste, takođe, neka vrsta poklona vladajućih kapitalanskih političkih elita. Siriza praktično jeste bila pokret, oni su imali malu parlamentarnu stranku, dakle već su imali neki infrastrukturni pejzaž koji uopšte ne može da se poredi sa ovom situacijom ovde. Ona je, takođe, na neki način nehotični poklon vladajućih sa izlaganjem ogromnog dela takozvane srednje klase nagloj ekonomskoj propasti. Dakle, to su ljudi koji su pre glasali za Pasok, a onda su počeli da glasaju za Sirizu.

Isto je i sa Podemosom u Španiji, dakle i tamo je izbila kriza u vezi sa kreditima itd. To su sve neke vrste tako da kažem - zicera - koje vladajuće klase pružaju kakvom-takvom postojećem pokretu. Što taj pokret ima bolju strukturu, to će bolje i iskoristiti taj poklon, s tim što se onda pokazuje istina ideološke krize tih pokreta. Oni koji nisu u krizi ili nisu u poziciji da budu u njoj, kao što nisu u poziciji da to budu kada traje okupacija zemlje, oni na neki način uspevaju. Oni koji mogu da uđu u kalkulantske odnose sa vladajućim paradigmatama, oni trunu polako, na kraju manje ili više očigledno.

Naša situacija je drugačija. Mi nemamo taj poklon. On stiže u vidu postepene degradacije životnih uslova, ali i navikavanja na te životne uslove. Iz onog Markuzeovog teksta, ako je neko primetio, poslali smo ga juče kao neki mogući inspirativni tekst, može se videti kako se na kraju ta patnja, to mučenje doživljava kao neki religijski imperativ da bi se participiralo u sistemu. Dakle, drugačija je situacija. Jednostavno, kao da u stvari treba da se počne od propagande da bi se uopšte rasterao taj mrak, ta magla koja vlada u javnoj sferi. Ispada kako smo mi u krizi i da mi, u stvari, kako smo ovde prošli kritički kroz sve ove inicijative, nemamo s kim da saradjujemo. Ja mislim da to nije tako. Iskreno mislim da to nije tako, zato što sam prisustvovao konferencijama, tribinama itd. Takođe, pratim rasprave koje se dešavaju na Fejsbuku, mnogo ljudi ih potcenjuje, ja mislim da je rasprava koja je bila upravo u vezi sa onom krizom tokom trajanja protesta, da li je to bilo tole-risanje fašizma ili ne, bila jako dobra i da je odgovorila na pitanje, da ne ulazimo sada u to. Dakle, nemamo taj veliki poklon od vladajućih elita zato što degradacija stiže postepeno, ima ona češka poslovice: „Ljudi se na sve naviknu, naviknu se i na vešala, prvo se protive a onda se naviknu“.

Kako napraviti taj prvi korak kada nema tog velikog dara i kada je očigledno da delovi elite prepoznaju opasnost od zaživljavanja tog narativa i, naravno, pokušavaju da ga pretvore odmah u nekakav instant profit? U tom smislu, ne slažem se s Acom, jer mislim da mi moramo da emancipujemo sami sebe od te pozicije. To je jedan kompleksan zadatak. Mislim da na neki način potencijali postoje. Mnoge analize i teorijska postavka nisu koherentne, ali su obilate. Slažem se sa Vladimirovom da je možda rešenje otići za početak u Pančevo i zamoliti ljude da daju po 100 dinara da se pokriju troškovi puta i održati tribinu. Ne znam kako bi drugačije taj kontakt bio uspostavljen...

Ako nema tog poklona u krizi, može da se kaže da je uopšte samo organizovanje izbora poklon. Mislim da je IDS to iskoristio, stvarno su se pojavili u par debata i dobili glasove. Međutim, kreativnost može da se sastoji u tome da se kaže da će svest o opasnosti inficiranja logikom buržoaskog parlamentarnog sistema biti iskazana kroz namerno odsustvovanje iz parlamenta. Dakle, ići na tu svest, pozvati građane da glasaju za stranku koja neće biti u parlamentu, gde će biti stalno 20 ili 30 praznih mesta u parlamentu, jer ta institucija ne može da predstavi interese građana, naroda. To je praktično demonstracija te nemogućnosti, a nađu se druge forme i korišćenja tih sredstava i te praznine. Dakle, tu prazninu markirati u instituciji a popunjavati je drugim aktivnostima. Na kraju krajeva, ovakav radikalni levičarski program može da se postavi na izborima i da ga ljudi onda usvoje. Videli smo sa Sirizom koliko je to teško, ali ona je imala tek poklon. Vladajuća elita je gurnula masu ljudi u tom smeru i onda ta inercija na neki način nije bila zrela za ideološko profilisanje.

Ratibor Trivunac: Ja bih se samo nakačio na ovo što si ti pričao. Mislim da analiza onoga što je bilo i u Sloveniji i Grčkoj nije dobra sa vaše strane. Prvo, Siriza je, zapravo, rezultat poraza pokreta. Pokret je bio na ulicama, a Siriza je rezultat toga što taj pokret nije uspeo da izgura svoje zahteve do kraja. Takođe, ovo u Sloveniji se nije desilo tako što je bilo nekoliko tribina i javnih debata, pa su oni nešto postali. Mene to čudi da vi to tvrdite, jer ste, valjda, pratili šta se dešavalo. Imali ste velike socijalne pokrete u Sloveniji gde su pokreti koji su bili tu, dakle studentski pokreti, pokreti protiv mera štednje itd, proizveli, po mom mišljenju, kao svoj poraz upravo IDS, pa onda kasnije i Združenu levicu itd.

Ja bih se sada, što je možda malo čudno, složio sa Nebojšom u vezi sa političkom organizacijom. Ja smatram da je politička organizacija nužna. Ali ovde je problem što se politika razume isključivo kao pitanje parlamenta i mislim da je to ključni problem. Dakle, nije poenta toga da mi u parlamentu ostavljamo prazno mesto, jer ono po sebi jeste prazno mesto politike. Politika se stvara na ulicama i delovanje socijalnih pokreta jeste to što će oni koji se nalaze u parlamentu – potpuno je irelevantno ko sedi u njemu, bilo da su to kriminalci iz Sirize, koji će prvo reći da će nešto podržati, pa na kraju neće – morati to da uzmu u obzir. Upravo je ulična borba nešto što će njih, ako vi već želite i smatrate da je potrebno na neki način na njih uticati, naterati da nešto urade. To što će oni unapred dati svoju zakletvu, kao što smo to videli na primeru Sirize jako dobro, dakle dali su svoju zakletvu i svoje minimalne linije iza kojih neće ići, ne znači ništa i videli smo kako se to završava.

Kao što je to rekao gospodin Kraus, ja mislim da treba da pratimo šta se dešava okolo. Jer kada pratimo šta se dešava okolo, vidimo da modeli poput Sirize i ostalih ne deluju. Nismo mi najpametniji, ali nismo ni najgluplji pa da ponavljamo

52

svaki put ispočetka ono što su radili ljudi i u Grčkoj i ovde. Da se razumemo, Die Linke je partija sa najvećim brojem tajkuna u Nemačkoj trenutno. Ko to ne zna, zapravo ne zna ništa o politici. Die Linke je napravio Štazi. Znamo sve šta se dešavalo, pare iz Istočne Nemačke otišle su najpre u Komunističku partiju Austrije, koja je u jednom trenutku bila najbogatija komunistička partija na svetu, čak i od Komunističke partije Kine, pa su ih onda vratili nazad u Die Linke. Nismo mi najpametniji ali nismo ni najgluplji.

Nebojša Milikić: Ja bih dodao samo da se nismo bavili, barem se ja nisam bavio, analizom uspeha ili neuspeha Sirize, to jest uspeha iz perspektive onoga iza čega su ljudi stali, pa i oni sa ulica. Jer je Siriza, na primer, kao retka parlamentarna grupacija podržavala proteste, protivila se represivnim merama države itd. Ono što je Siriza možda uspela u jednom trenutku jeste da napravi rascep u vladajućem bloku globalno, da napravi jednu vrstu krize u kome se bolje pokazala licemerna i degradirajuća politika tog bloka, ali je opet posvedočila, da tako kažem, za razliku od IDS-a, da je taj veliki poklon Trojanski konj. Dakle, bez nekog permanentnog rada koji neće samo čekati krizu, pa da se onda aktivira u političkom polju, ne može da se kapitalizuje ni takav zicer. Nisam mislio da se IDS probio sam od sebe, on se, naravno, oslonio na proteste širom Slovenije, ali se u smislu promocije svo- njih ideja zaista probio preko par debata. Oni nisu imali bogzna kakva sredstva, ali su ih ipak imali.

53

Tamara Đorđević: Ja bih prvo htela da vam se svima zahvalim što ste došli ovde i da iznesem jedan komentar koji se tiče Andreine tvrdnje da radikalnost leveci zavisi od konjunktura. Naša konjunktura je kapitalistička i mi od 2 ili 3 osnovna zadatka programa ne možemo da se odrekemo ako želimo da zaista budemo na levoj strani, a to su ukidanje privatne svojine, emancipacija rada i još neki drugi zah-tevi u vezi sa ovim. Niko ne osporava borbu, i sama sam dolazila na blokadu iako nisam bila student ni Filozofskog fakulteta ni bilo kog drugog. Dolazila sam da podržim borbu studenata. Upravo ćemo tu videti da je zbog endogene privatiza-cije koncepcija svojine i vlasništva na kraju te ulice. Prema tome, ja ne bih rekla da danas, na primer, emancipacija rada ili ukidanje privatne svojine može da zavisi od konjunktura. Ona je kapitalistička, i to su konstante u kapitalističkom društvu. Dok traje kapitalističko društvo, to mora biti tako.

Nebojša Milikić: Hvala, Tamara. Nastavljamo dalje sa završnim delom diskusije, u kome i dalje važi pitanje iz naslova diskusije. Zoran Petakov je dao jedan dosta kompleksan odgovor - da može partija, ali ne mora itd.

Zoran Petakov: Pokušaću da to pojasnim u dve rečenice. Ja zaista nisam protiv

što taj trenutak, to jest nastupanje tog trenutka traje dosta dugo, to je već stvar što istorijskih okolnosti koje proističu iz objektivnih razloga, to i, naravno, naših subjektivnih slabosti.

Stvar je u tome da ovo što je sada aktuelno u svetu buržoaske socijal-demokratije, da se tako izrazim, ukazuje na rast ozbiljnih pukotina u toj vrsti neoliberalne hegemonije unutar kapitalističkog poretka, što naravno otvara neke perspektive koje treba iskoristiti. Šta je Siriza na ograničen način svojim neuspehom uspela? Ono što su eventualni uspesi nekih manjih organizacija. Ono što su eventualni uspesi nekih većih organizacija, tipa Laburističke partije pod Korbinom, to je, govoreći o istom ostrvu, bio uspeh Škotske nacionalne partije. Dakle, na te stvari treba gledati kao na neke pukotine koje nam u perspektivi odgovaraju i koje u suštini otvaraju neke nove prostore. Neke manje prostore zatvaraju, neke, nadam se, veće prostore otvaraju za pokretanje tema radikalne levice. Tako bi, po mom mišljenju, trebalo posmatrati ta dešavanja.

Andrea Jovanović: Čini mi se – ovo se sad odnosi i na mene lično, pa nemojte shvatiti kao da ja sad nekoga kritikujem – da je naš nivo analize kapitalističkog sistema – jer je to ono o čemu se ovde posredno radi pošto leva politika nije reakcija na bilo šta, nego upravo način da se izmeni, ukine taj sistem – vrlo na niskom nivou. U nekim trenucima sam shvatila da svi mi delujemo kao da nismo odmakli dalje od Komunističkog manifesta. Ekstremno mi je naivna čitava ova priča o partiji koju smo mi sad ovde vodili, osim tih nekih par komentara. Suludo mi je da se sad to tako posmatra kada je hegemonija kapitalističkog sistema najjača u istoriji. Mi onda potpuno zanemarujemo istorijski kontekst i uopšte faze razvoja kapitalizma tako što uzimamo taj period *welfare state*-a i čak realpostojećeg socijalizma kao jedan standard i jedan od mogućih oblika kapitalizma. Ja mislim da to istorijski jednostavno nije tačno i da je to jedna veoma specifična istorijska konstelacija koja je dovela do toga da je *welfare state* izuzetak, a ne pravilo u kapitalizmu. Ako govorimo o stvarima koje su bile radikalne tada, mi moramo da bitno vodimo računa da kada govorimo o tome da mi onda govorimo o jednoj vrlo neponovljivoj istorijskoj konstelaciji.

U par navrata sam opet čula to kako je privatna svojina ono najbitnije u kapitalizmu. Mislim da i to nije do kraja tačno. Realno, SSSR i Kina su najbolji primer gde nismo imali privatnu, već državnu svojinu, ali je vrenosni oblik i dalje dominirao u društvu. I dalje je postojao novac, nadnički rad, eksploatacija itd. Zato je pogrešno uhvatiti se za privatnu svojinu kao nešto što je ključno. Nisu mi jasne sve te stvari.

Isto tako, mislim da smo u nekom bitnom smislu svi mi ostali zaglavljani u tome da se naša politička rasprava zasniva na merenju nekog ispravnog levičarskog identiteta i neke identitetske politike u smislu ko je veći i radikalniji levičar,

56

da li revolucija ili reforma. To je prosto neproduktivno i ne vidim kuda sve to vodi. Nemojte shvatiti ovo kao nešto što je jedino rečeno u ovoj diskusiji, bilo je i mnogo toga dobrog. Ali mislim da smo opet upali u to, i mislim da postoji razlog zašto je to tako, jer smo mi svi, ipak, individue kapitalističkog sistema, čak i kada sedimo ovde smo u nekoj meri determinisani time. Zato treba voditi računa da se izbegnu ovakve stvari. Na kraju smo opet došli do toga. O čemu god da govorimo, mi opet dolazimo do toga. Ratibor je, na primer, rekao kako su Siriza i IDS porazi pokreta, a mi smo samo onda nastavili da govorimo o tome šta su uspesi u vezi sa Sirizom. Ja ne mogu do kraja da se složim sa njim do kraja. Ti socijalni pokreti su bili dosta dezorjentisani, u Sloveniji su to, na primer, bili uglavnom neki zahtevi protiv korupcije. Ne možemo reći kako su ti pokreti bili radikalni, pa je neko došao i kooptirao ih. Dakle, oni sami po sebi, tako dezorjentisani bez strukture nužno nisu dobra stvar, ali činjenica jeste da je IDS nastao u tom smislu što je, kako se to kaže u Srbiji „zajahao talas nezadovoljstva“. To se desilo sa IDS-om, ali Združena leвица nije isto što i IDS. U Združenu levicu ušle su i dve liberalne partije, jedna zelena i još jedna druga.

Tako je napravljena ta koalicija, ali to je na izvestan način u Sloveniji dovelo do raskola unutar nje. Mi uopšte ne pričamo o tome kako Radnička fronta ima veliki problem, zato što joj je onemogućeno da deluje. Njoj je to onemogućeno zato što imaju unutrašnju raspravu u vezi sa tim da li će ići direktno-demokratski ili će uvesti neku hijerarhijsku strukturu. Ja mislim kada očistimo sve ove takozvane principe, naše identitete, levičarsku ispravnost, odnosno neispravnost itd, da se uvek vratimo na to pitanje, bilo da je ono unutarorganizacijsko ili društveno u širem smislu, demokratije i antihijerarhijskog principa. To se i u IDS-u dogodilo. Njegov dobar deo, pogotovo staro članstvo, otišlo je... Došlo je do raskola rascepa unutar levice u Sloveniji, što je ozbiljna stvar. Ti mladi kadrovi u IDS-u se uopšte ne poklapaju sa starim članstvom DPU-a. Videćemo šta će se desiti sa Radničkom frontom. U nekoj meri se to i kod nas dešava, na primer sa LSS-om. U jednom trenutku je rečeno kako mi nismo najpametniji, ali u nekom bitnom smislu u Srbiji, da li zato što imamo tu dužu tradiciju, mnoge se stvari ovde prvo vide, pre nego u Sloveniji ili u Hrvatskoj. Ja sam na osnovu svog manjeg iskustva, pošto sam na levici tek nekih 3 ili 4 godine, ipak uspela da tačno predvidim šta će se desiti sa IDS-om i kako će se odvijati stvari u Hrvatskoj.

I ovde se kod nas isto vodi to pitanje. Ja mislim da pitanja u krajnoj liniji neće biti kako mi tu sebe doživljavamo, da li smo radikalni ili nismo itd, jer to su fiktivna pitanja. Možemo postaviti jednostavna pitanja. Da li bismo mi sutra podržali studente u borbi za besplatno obrazovanje? Da, podržali bismo ih i tačka. Nema tog pitanja ko je radikalniji, a ko nije. Gubi se mnogo vremena na tome. To su identitetska pitanja. Prava pitanja će biti da li ćemo, ako se ikada dođe do formiranja neke političke organizacije, ići u nekom hijerarhijskom sistemu, bilo da je on

57

partijski ili neki drugi, sa nekom magičnom verom da će ta partija biti kontrolisana odozdo, ili hoćemo nešto drugo. Fašizam je u principu prvenstveno antidemokratski sistem, a tek onda sve ostalo. To važi iza kapitalističko funkcionisanje, zato je i izmišljena parlamentarna demokratija takva-kakva jeste. Naravno, narod ne sme da se pita u kapitalizmu ni o čemu, ne može da zadovolji svoje potrebe i ako bi se dovoljno pitao, on bi ukinuo kapitalizam, ali postoji, naravno, gomila struktura koja onemogućava to. Mi ne treba da budeo deo toga, nikako. Pogotovo ne unutar naših organizacija, jer je to već korak koji će dovesti na kraju do samouništenja.

Nebojša Komanović: Pokrenuto je puno stvari sada pred kraj, ali pokušaću na dve da se nadovežem. Prvo, nije tačno da je kapitalizam sada jači nego što je ikada bio. Kapitalizam u ovoj fazi imperijalizma je prevazišao krizu tako što je pao Istočni blok. Kriza se u kapitalizmu razrešava uništavanjem sredstava za proizvodnju, a ona su uništavana ratovima. Ovog je puta neki svetski rat izbegnut samo zato što su ta sredstva uništena privatizacijom, što ne znači da neće biti potrebno još uništenja da bi opstao. Jer on se stalno vrti u krug – mora da uništi da bi stvarao.

Što se tiče privatne svojine, njeno ukidanje je neophodan uslov. Nije jedini, ali je neophodan. Onaj ko se zalaže za privatnu svojinu, niti može biti levičar, niti može biti antikapitalista. Privatna svojina ne može da postoji u socijalizmu nad sredstvima za proizvodnju, ne mislim na ličnu svojinu.

Andrea Jovanović: Ali da li je državna svojina ta koja gradi kapitalizam... nije...?

Nebojša Komanović: Evo jednog primera iz Kine. Na jednoj tribini govore dva učesnika protesta na Tianmenu, koji su uhapšeni, ali su uspeli da izađu iz zatvora. Jedan je uspeo da pobegne, a drugi je odležao svoje, ali su kasnije obojica izbegli na Zapad. Na tribini, dakle, razgovaraju profesor univerziteta i student. Student je bio liberal i zalagao se za tržišnu slobodu i kapitalizam. Profesor je komunista i kaže svom mlađem kolegi kako pamti vreme kad je bio ne pod šatorom, nego pod najlonom, gde je spavao sa svojom porodicom i odakle nije smeo da baca ni svoj izmet, nego su morali da ga nose u kofama 2.5 km daleko kako bi đubrili njivu njihovog feudalca. Da nije bilo komunističke revolucije, on, kako sam kaže, ne bi bio univerzitetski profesor, nego bi i dalje nosio govna. To je velika razlika, praktična razlika.

Nešto slično kaže i jedna moja prijateljica koja se nalazi na onoj slici na sovjetskom tenku i nosi cveće, kad su tenkovi ušli u Mađarsku, koja je takođe prešla Zapad, objavila je knjigu. Ona je isto na jednoj tribini govorila o tome kako su njeni bili seljaci, nadničari, nepismeni. Da nije bilo komunističke revolucije u Mađarskoj, ona bi i sada radila na nekoj farmi. Umesto toga, postala je student i kao student

je mogla da se suprotstavi sovjetskoj intervenciji, sa 18-19 godina... tako nešto je imala, i da onda ide na robiju itd... znači nije to tako jednostavno.

Andrea Jovanović: Jel možete samo da mi kažete u čemu je poenta?

Nebojša Komanović: Poenta je u tome da je ukidanje privatne svojine, kineski sistem, koliko god on bio nedemokratski, tlačiteljski i eksploatorski, ipak prevazišao jedan sistem koji je bio feudalni i hiljadu puta gori.

Andrea Jovanović: I kapitalizam ga je prevazišao.

Nebojša Komanović: Ali kapitalizam nije ni došao u Kinu...

Andrea Jovanović: Ali jeste na zapadu, na zapadu je kapitalizam bio taj. Je li zato dobar?

Nebojša Komanović: Poenta je u tome da je prelomni trenutak onda kada je SSSR počeo da saraduje sa kapitalističkom elitom, kada Staljin pre svega po pitanju Kine pravi kompromis sa buržoazijom. Tada započinje politika koegzistencije dva sistema. Socijalizam u jednoj zemlji, on izdaje revoluciju, zadržava status quo i birokratizuje aparat. Onog momenta kad podržava Čang Kaj Šeka umesto Mao Ce Tunga. Dakle, to je onoga trenutka kada Staljin pravi kompromis i kada birokratija preuzima vlast.

Andrea Jovanović: Pitanje je kako se on našao u poziciji da prihvati kompromis. Dakle, on je u nekom smislu imao konce u svojim rukama. Kako je narodna demokratska revolucija dovela do toga da se jedan čovek pita za takve stvari?

Nebojša Komanović: Ne ulazim u to kako je do toga došlo, ali se to jednostavno desilo. Kao što je kontrarevolucija izvršena na mnogim mestima, tako je izvršena i u ovom slučaju.

Andrea Jovanović: Onda treba da razmišljamo o tome kako da ne pravimo više iste greške.

Nebojša Komanović: Naravno da ne treba da ponavljamo iste greške. Koja je Staljinova greška? Njegova je greška ta što je stupio u kolaboraciju sa buržoazijom. Dakle, ne sme biti kolaboracije sa buržoazijom.

Andrea Jovanović: Nije to Staljinova greška, to je greška pokreta što je omogućio Staljinu da pravi takve poteze, mešaju se uzroci...

Nebojša Komanović: Naravno, jer je rukovodstvo pokreta između nesigurne moguće propasti revolucije i sigurne vlasti izabralo upravo sigurnu vlast. A sigurno je ostala na vlasti zato što je napravila kolaboraciju sa imperijalizmom. Imperijalizam je Staljinu garantovao vlast. Staljin je možda svojom politikom prema socijal-demokratiji jedan od najodgovornijih za dolazak Hitlera na vlast.

Ono što suštinski određuje levicu jeste, ipak, odnos prema svojini. Naravno, tu je i demokratija, ona unutar organizacija, i ona unutar društva koje se stvara. Socijalističko društvo ne postoji sa privatnom svojinom, to ne može biti. Možemo zamisliti, i videli smo kako to izgleda u Kini i u SSSR-u za vreme Staljina, kako izgleda socijalizam bez demokratije. Međutim, socijalizam sa privatnom svojinom ne možemo zamisliti.

Andrea Jovanović: Ali ja prosto hoću da vam kažem da grešite. Mogu postojati sistemi bez privatne svojine koji nisu kapitalistički i mogu postojati socijalistički sistemi koji nisu zasnovani na privatnoj, već na državnoj svojini i da i dalje njima dominira u izvesnom smislu kapitalistički zakon vrednosti.

Nebojša Komanović: Kažite mi za jedan socijalistički sistem zasnovan na privatnoj svojini?

Andrea Jovanović: Svojina nije diferencija specifična stvari. Određeno određenje svojine mora da postoji i odrediće ga zakoni koji su iznad svojine.

Nebojša Komanović: Mlada damo, ceo pravni sistem je napravljen...

Andrea Jovanović: Po mom mišljenju lenjinizam-marksizam je prevaziđena teorija a vi i dalje furate iste koncepte...

Nebojša Komanović: ... ceo sistem je zasnovan na privatnoj svojini, na odbrani privatne svojine. To je suština svakog sistema. U svakom ustavu imate nepri-kosnoveno pravo svojine, ograničeno u određenim situacijama. Kažite mi za jednu državu, jedan sistem u kome je socijalizam sa privatnom svojinom...

Andrea Jovanović: Ali kažite vi meni za jedan socijalizam bez kapitalizma, bez zakona o vrednosti koji je zapravo diferencija specifična za kapitalističko društvo.

60

(**Nebojša Komanović:** Zato i jeste socijalizam a ne komunizam...)

Andrea Jovanović: Pa nema ga! Imate samo Parisku komunu, koja je trajala samo tri meseca. Dakle, izvinjavam se, ali Vi hoćete da kažete da socijalistički sistemi u kojima de fakto nije postojala privatna svojina na način na koji je postojala u kapitalizmu sve jedno i dalje bili dominirani zakonom vrednosti. Imali ste nadnični rad, imali ste novac. Ja ne kažem da su oni bili čisto kapitalistički, bile su struje koje su se borile,

Nebojša Komanović: Zato i jeste prelazni oblik...

Andrea Jovanović: ... ali u konačnom obliku to je bio nekakav vid državnog kapitalističkog sistema.

Nebojša Komanović: Nisu bili državokapitalistički. Kapitalizam podrazumeva privatnu svojinu, pustite vi tu priču, znači podrazumeva kapitalistu, nema kapitaliste bez kapitala...

Andrea Jovanović: Ali kapital nije privatna svojina.

Nebojša Komanović: Kako nije!

Andrea Jovanović: Kapital može biti i privatna svojina, kapital je novac, novac nije ničija svojina...

Nebojša Milikić: Možda bi trebalo napraviti diferenciju i govoriti o upravljanju sredstvima za proizvodnju, pravu na prisvajanje viška vrednosti, odlučivanju o rezultatima zajedničkog rada itd. Ljudi mešaju privatnu svojinu sa ličnom.

Nebojša Komanović: Privatna svojina je svojina nad sredstvima za proizvodnju, nad elektroprivredom, nad...

Vladimir Marković: Čini mi se da čitavu ovu diskusiju ovde pokreće malo apstraktan pristup odnosu između demokratije i svojine. Ja mislim da je taj odnos prilično dijalektički, to jest da je čitavo pitanje demokratije zapravo prilično uslovljeno pitanjem svojine nad sredstvima za proizvodnju. Dakle, cela stvar sa nejednakošću, sa nejednakom moći predstavljanja, zastupanja i sl, to je nešto što je razvoj građanskog društva proizveo, preslikano je sa odnosom svojine. Kako smo došli do socijalizma kao prelaznog oblika iz kapitalizma u komunizam, gde ipak imamo dosta debelu ljušturu kapitalizma? Došli smo tim postepenim kretanjem u eman-

61

cipaciju, to jest u davanje sve više i više moći u odnosu na ono što je vlasništvo. Mislim da je malo problematično da se cela stvar tako mehanički podeli već da je treba više sagledati u međusobnom odnosu.

Nebojša Komanović: Postoji protivrečnost između privatnog vlasništva, to imate kod Marksa, i društvenog karaktera rada, to jest proizvodnje. To je osnovna protivrečnost kapitalizma.

Andrea Jovanović: Ja ne kažem da ona ne postoji. Ja samo kažem da ako ukinete privatnu svojinu, a zadržite sve ove ostale stvari, kao što se to dešavalo u državnom socijalizmu, vi nećete ukinuti kapitalizam. Dakle, ne znam zašto smo se svi iz nekog razloga u ovom današnjem danu toliko fokusirali na privatnu svojinu.

Nebojša Komanović: Ali ako ne ukinete privatnu svojinu, ne možete ukinuti kapitalizam. Nikako.

Andrea Jovanović: Mnogi se ljudi danas se neće složiti sa vama... možda će nastati neko drugo klasno društvo ali...

Nebojša Komanović: Nije bitno da li će se neko složiti sa mnom, nego šta je naučna istina.

Andrea Jovanović: Pa naučna istina ali Lenjin je umro odavno i marksizam-lenjinizam je prevaziđena teorija...

Nebojša Komanović: nije to stvar Lenjina...

Vladimir Marković: Kružimo previše u ovoj debati. Mi smo se fokusirali na odnose svojine zato što je naša trenutna egzistencija dosta pritisnuta tim odnosom kao glavnom protivrečnošću. Ako delimo protivrečnosti u ovom sistemu na one koje su primarne i sekundarne, onda bismo zaista mogli kao primarnu principijelnu protivrečnost mogli da uočimo onu između rada i kapitala, to jest između onih koji imaju vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju i onih koji ga nemaju.

Nebojša Komanović: Onaj ko ima vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju ima i političku moć. Ne možete ga srušiti osim ako mu ne uzmete sredstva za proizvodnju. Ako mu ne oduzmete sredstva za proizvodnju, nikad ga ne možete srušiti, on će uvek imati vlast, jer će uvek imati novca da kupi tu vlast.

Vladimir Marković: Tek nakon toga na dnevni red dolazi pitanje demokratije u

prelaznom periodu, to jest demokratskih odnosa u diktaturi proleterijata. Andrea Jovanović: Ja sam feministkinja i meni je dosta toga šta je prvo pitanje i kad će nešto doći posle nečega.

Nebojša Komanović: Pa logika određuje to prvo pitanje.

Andrea Jovanović: Ista stvar je i sa pitanjem polne ravnoravnosti. Ja uopšte ne mogu da pristanem na to da uopšte postoje arbitrarno određeni primati, koji se drže jedne teorije koja je ekstremno stara i u bitnom smislu često prevaziđena. Dakle, ti sada kažeš kako je to jedna od glavnih kontradikcija. Dobro, to je nekako tautologija, ok. Pitanje je šta s tim. Dakle, da li je rešenje te tautologije takvo da ćemo zastupati staljinistički model koji će reći da državi direktno damo ono vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju?

Nebojša Komanović: Niko to nije rekao.

Andrea Jovanović: To znači da mi apsolutno ništa iz istorije nismo naučili i uopšte ne mogu da pristanem na to. To je sve što ja imam da kažem.

Vladimir Marković: Što se toga tiče, mislim da si potpuno u pravu i da blagovremeno pokrećeš pitanje. Naravno, gradeći pokret mi moramo da pazimo na te stvari, zbog toga što znamo istorijsko iskustvo, znamo greške naših istorijskih pokreta, i to je jasno. Ali u ovom slučaju naša reakcija proističe iz toga što si na stavila pitanje da smo se previše fokusirali na problem vlasništva nad sredstvima za proizvodnju, to jest da je glavni kriterijum za određivanje onoga šta je ono šta je radikalno u levici i onoga šta je važno za prevazilaženje kapitalizma zapravo pitanje svojine. Način na koji si ti to artikulisala je pokrenuo ovu debatu.

Andrea Jovanović: Ja sam to nabrojala kao jednu od više stvari koje su mi zasmetale. Nisam to izdvojila kao nešto posebno ali očigledno postoji taj prostor, zašto ne uči. Ja ne mislim da je to lični problem, to je političko pitanje.

Vladimir Marković: Nije lično, teorijsko je pitanje...

Andrea Jovanović: To je političko pitanje.

Nebojša Komanović: To je pitanje teorije, a ne politike.

Andrea Jovanović: Ja to ne razdvajam.

Nebojša Komanović: Dok ne razvlastite vlasnika kapitala, ne možete da promenite sistem, vi ne možete da promenite sistem. On prosto uz pomoć kapitala ima iza sebe državu, policiju i vojsku koju plaća.

Nebojša Milikić: Ona pokušava da kaže da razvlašćivanje nije garancija promene sistema.

Nebojša Komanović: Naravno da nije, ali je to prvi uslov. Ne možete ništa uraditi dok vlasniku kapitala ne oduzmete njegov kapital.

Ratibor Trivunac: Ja bih se sa tobom složio u vezi sa tim, ali bih se složio i sa Andreom u smislu da je bitan način na koji se on razvlašćuje. Dakle, bitno je kako se razvlašćuje da ne bi posle neki Staljin ili Trocki ili neko dvanaesti došao i od socijalizma kao faze između kapitalizma i komunizma napravio, zapravo, prelazak iz kapitalizma u kapitalizam. To je poenta svega. Slažemo se potpuno, dakle moramo da pazimo kako ćemo da razvlastimo. To mora biti demokratski da nam se ne bi desilo da se vratimo u kapitalizam.

Nebojša Milikić: Mislim da sada možemo da se vratimo nazad u političko polje sa jednim vrlo bitnim momentom, koliko god da je sama ilustracija neiskrene i na sve strane šuplje ideološke platforme Sirize onda kad je postala jedinstvena. Postoji jedan kritičan momenat između referenduma i odustajanja od rezultata referenduma, da tako kažem, od strane onih koji su ga raspisali i zastupali. Taj momenat jeste, koliko ja barem znam na osnovu informacija iz medija, kada Cipras pita Varufakisa šta im je plan B. Onda mu ovaj kaže taj plan, a Cipras ga pita kako će to funkcionisati, na šta mu Varufakis odgovori da ne zna. Zatim ga Cipras pita šta mu treba da bi znao to. Varufakis mu kaže kako mu treba hiljadu ekonomista koji znaju šta oni hoće. Oni treba da sede na hiljadu mesta u bankarskom finansijskom sistemu i da kontrolišu da birokratija ne minira sve, kao što je to počela čim se nagovestila mogućnost odbijanja ovog predloga Trojke.

Zaista je pitanje, da li se zna, osim u matematičkom smislu, hajde da kažem i teorijskoj jasno koncipiranoj i artikulisanom svesti gde su glavni problemi, kako se ti problemi prevazilaze ne samo na konceptualnom nego i na praktičnom planu. U Markuzeovom tekstu koji smo juče poslali pominje se jedna ključna reč, a to je ukidanje načina proizvodnje. Vi možete da, kao što je to bilo u Sovjetskom savezu i Jugoslaviji, proizvodnju učinite društvenom ili državnom, ali sam način proizvodnje koji je nastao u kapitalizmu ima u sebi na neki način upisan duh tog sistema. On ga projektuje van i kontanimira politički sistem, te na kraju prevlada. To je jedno kompleksno pitanje i mislim da ne treba da se stidimo da kažemo kako ne znamo kako ta radikalna politika može trenutno da se ostvari i da počnemo od toga. To

nije ništa strašno, jer se svaki dan, barem u ovoj zemlji (naravno, to nije pitanje samo jedne zemlje), u ovom regionu, barem 2.000 ekonomista odlazi na posao u institute, na fakultete, u preduzeća, možda čak i 20.000 njih, sa jednom jedinom misijom – da održe sistem. Sva njihova intelektualna energija, ceo njihov sistem vrednosti usmeren je na opravdanje ili na bar neki prihvatljivi kompromis zašto to rade. To je jedna ogromna mentalna snaga i potencijal.

Mislim da negde jedna šansa učešća u političkom sistemu jeste probijanje kroz taj sistem komandi i davanje drugačije komande sistemu. Kako mi sad možemo da smislimo van konceptualnog, apstraktnog nivoa, koji praktično malo ko vodi u pitanje, ovo je ipak rasprava o hijerarhiji tih koncepata, kako funkcioniše ceo sistem u svojoj dnevnoj praksi i šta će se sutra desiti kad se pojave redovi, kada se ukine bankarski sistem? Mi to ne možemo da znamo, ja bar mislim da ne možemo. Videlo se i u Grčkoj da to ne može da se zna. Dakle, to su kompleksne stvari i, jednostavno, sistem koji je okupirao sve resurse, ili skoro sve, kako bi održao sebe, on jednostavno mora da bude razmontiran kako bi se uopšte otvorila mogućnost da se on demontira i smesti tamo gde mu je mesto, to jest u muzej.

Aleksandar Kraus: Ovo sve što se dosad govorilo, a pogotovo ovaj deo oko privatne svojine, nije srpska stvar, nego je internacionalna, principijelna. Da se vratimo mi na ono što bi za nas bilo važno, a to je ono pitanje da li partija, da li pokret, da li organizacija itd. Sad smo videli koliko je to sve skupa kompleksno. Vrlo često se sad ovde govori mi. Kad se mi posle razidemo, svako će postati ja i neće biti ni neke velike mreže, ni koordinacije, ni nekog pokreta i čekaćemo sledeću tribinu ili sledeću priliku kod „Učitelja neznalice“. Ja sam protiv toga. Ta kompleksnost koja je svakome od nas jasna zahteva jedan organizovan dnevni rad. Mi ćemo se u taj dnevni rad ili upustiti kroz neku organizaciju, neka se to nazove pokret, ili ćemo biti žrtve onoga što Vučić radi.

Nebojša Milikić: Atomizaciju do koje je došlo delovanjem ideološke i svake druge hegemonije nije, po mom mišljenju, moguće prevazići tako što će se sad svi ti atomi gurnuti u jedan iskonstruisani molekul koji treba da nešto radi. Ja razumem ono što hoćete da kažete, ali mislim da postoji objektivni skup problema koji ne obećava ništa od toga. Hoću da kažem da je u redu da priznamo da ni to ne znamo. Ne znamo kako se to radi i ne znamo zašto ne možemo da motivišemo i uključimo, ili da se približimo masi ljudi koja u velikoj meri shvata da ovaj sistem radi protiv njih. Mi to ne umemo ili bar dosad nismo umeli. Dajte da to priznamo sebi, pa da podelimo od toga tako što ćemo početi da razmišljamo o tom svom neznanju, naravno u perspektivi mogućeg saznavanja kako to može da se izvede.

Aleksandar Kraus: Ja se sa tim ne slažem. Znati da se nešto ne zna jeste nekakav

početak, ali ima jako puno nas koji smo nezadovoljni postojećim stanjem. Mi bismo da nešto menjamo. Menjanje jeste nešto što je projekat, nešto što je organizacija, mreža itd. To može da se organizuje, ali bismo svi mi koji se tu pojavljujemo na ovoj sceni u Beogradu, Novom Sadu, pa i šire, morali da malo popustimo i da se, da tako kažem, družimo malo organizovanije. Nije pitanje da se ne zna. Kada sam ja rekao da nismo najpametniji, ispao sam gospodin, a svi ostali ovde su drugovi i drugarice. Ali ja samo hoću da kažem kako mi sad ocenjujemo Sirizu, a Siriza je puno toga uradila. Uradila je ono što je moglo maksimalno da se uradi u datom trenutku, a mi nismo to uradili. I Slovenci su uradili šta su uradili, u Hrvatskoj takođe. Hajde nešto da mrdnemo, da uradimo nešto, da se ta partikularizovanost o kojoj govoriš... pominjali su se ovde ti atomi, ja sam inače studirao Tehnološki fakultet pa se razumem nešto u molekule i atome, nije to baš tako, da se ništa ne može. Nismo mi u Srbiji valjda osuđeni na to da najmanje znamo!

Nebojša Milikić: Ali pogledajte, sve vreme taj izraz radikalna levica, na primer, kod Sirize, on je neka vrsta izbegavanja termina komunizam. Postoji veliko ustručavanje da se to nazove tim imenom. To je isto jedan ogroman problem. Dakle, izlaz iz kapitalizma jeste komunizam, onakav kako je on definisan u teoriji što je, pokazalo se, jako teško ostvarivo u praksi. Ali to je praksa jedne, dve generacije. Nije ni kapitalizam uspeo od prve, lako i bez užasnih slomova da trijumfuje, bez prethodnog beznađa. Treba na neki način nazvati stvari pravim imenom i naše ustručavanje da ih nazovemo... bilo bi bolje nazivati neznanjem nego kukavičlukom.

Aleksandar Kraus: Hajde, Nebojša, još jedan izazov pa neću onda više ništa da kažem. Mi svi preskačemo period samoupravljanja i preskačemo levicu u Srbiji, odnosno Jugoslaviji. Hajde da kažemo da 70 posto od toga nije valjalo, ali da je valjalo 30 posto. Da li na tih 30 posto može nešto da se gradi? Zašto mi jednu bazu, jedan stub ignorišemo? Ovde se pominjalo nekadašnje obrazovanje u socijalističkoj Mađarskoj, pa šta je bila socijalna ili obrazovna politika, kakvo je onda bilo obrazovanje u nekadašnjoj Jugoslaviji ili Srbiji? Dakle, bilo je uspeha.

Nebojša Milikić: Ne vidim stvarno ko beži od toga.

Aleksandar Kraus: Ne beži niko, ali se ne gradi ništa na tome. Niko ništa ne analizira. Mi smo imali levicu u ovom istom gradu, u Starom gradu smo imali mesne zajednice, u Davidu Pajiću smo imali radnički savet. Zašto se na tom iskustvu ne gradi neka politika? Imali smo, takođe, u onoj partiji veću demokratiju nego u bilo kojoj partiji sada ovde, imali smo tajna glasanja itd. To sve može da se izanalizira i da se kaže šta je valjalo, a šta nije. Na primer, nije valjala tržišna ekonomija. Dakle, mi imamo bazu, a mi o tome ne govorimo, mi analiziramo Sirizu.

Ratibor Trivunac: Pitanje je koliko praktično nešto može da se uradi sa tim. Mi kad smo delili novine ispred fabrika, ljudi pitaju šta je to, govorili smo „nešto kao Tito samo bolje“, tako da u tom smislu koristimo nešto od toga. Ali je realno pitanje šta vi od toga teorijski možete da izvučete. Možete neku tradiciju. Na primer, da kažete kako se zalažete za nesvrstanu poziciju i za samoupravljanje. Nama anarhistima su, recimo, prihvatljive te dve naše teze, a ljudi imaju neka svoja sentimentalna shvatanja da će to uraditi. Ali ja se bojim da od tog sentimentalnog momenta teško da mi tu šta imamo mnogo da zahvatimo i da na tome radimo. Ako vi pogledate sentimentalni odnos prema Jugoslaviji, generalno se ljudi sećaju da je bilo lepo... to je uglavnom vrlo jasna napravljena distinkcija i više im se sviđa jedan taj jedan građanski element koji je postojao u Jugoslaviji, više im se sviđa Emilija Popadić nego Giga Moravac. To je suština priče, oni bi Emiliju Popadić bez Gige Moravca, a ne shvataju da ne mogu da dobiju samo nju. A mi smo svi za Gigu... to je suština problema sa jugoslovenskim modelom...

Nebojša Milikić: Došli smo do kraja današnjeg događaja, hvala svim učesnicima.

(audio snimak seminara dostupan je na sajtu rexfiles.b92.net)

Pogovor

Radikalna levica?

Poslednjih godina svedoci smo duboke krize kapitalističkog poretka koji se od početka 1990ih predstavljao kao sistem apsolutne političke i ekonomske stabilnosti i koji i dalje pokušava da održi ovu fasadu. Rezanje plata, masovna otpuštanja, cinično nazvana merama štednje ili neizbežnim stezanjem kaiša, kao i sve veće siromaštvo, koje posebno pogađa periferne zemlje kapitalizma u koje spada i Srbija, jesu važne posledice ove krize. Međutim, tokom ove krize postalo je očigledno da nosioci vladajućeg sistema nemaju jedinstven i adekvatan odgovor na akutne društveno-političke izazove. Tako, na primer, Evropska unija ne ume da odgovori na trenutnu migrantsku krizu, što se vidi kako iz nejedinstva vodećih država unutar nje, tako iz čestog menjanja migracionih politika i očiglednog nedostataka različitih kapaciteta koje ovakva kriza zahteva.

U jeku krize postavilo se pitanje, kako na globalnom planu tako i kod nas, može li se postojeći poredak održati i da li uopšte postoji alternativa kapitalističkom političko-ekonomskom sistemu. Otuda i ne treba da čudi što su ideje levice kao i različita tumačenja političkog i ideološkog pojma „levice“ ponovo aktuelna. Širom sveta se javljaju različiti pokreti koji zahtevaju pravednije društvo, od kojih se mnogi smatraju levičarskim, i otvara se prostor, koji nije postojao devedesetih godina XX veka, u okviru sfere javnosti, za različite oblike i metode kritike kapitalističkih društava i vladajućih elita koje njima upravljaju. U okviru ovoga, prirodno je u medijima i javnim debatama otvorena i tema u vezi sa samom levicom – šta je zapravo levica, na koji način treba promeniti sistem u kome živimo i u kom smeru promena treba da ide, da li je radikalna levica jedina prava levica, koje su perspektive levice, kakvi su njeni ciljevi itd. Sve te debate vode i jednom pitanju – šta je to leva politička platforma i ka dilemi postoji li konsenzus o tome šta je u toj platformi radikalno.

Zbog toga smatramo da je debata šta je radikalno leva politička platforma i može li se ona realizovati u današnjoj Srbiji održana na jesen 2015. godine u Kulturnom centru Rex u okviru programa Seminar za svakoga, doprinela javnoj eksplicaciji političkih stavova u vezi veoma bitnih pitanja za budućnost levice uopšte. Kroz

68

transkripte izlaganja, kao i na audio snimku, vidimo da je u toku nekoliko nedelja pre održavanja debate došlo je do niza događaja kao što su odustajanje grčke Si-rize od najavljene borbe protiv nametnutih „mera štednje“, umekšavanje političke linije španskog Podemosa, te pojava Borka Stefanovića, bivšeg kadra Demokratske stranke, i njegovog političkog manifesta skrojenog po uzoru na one aktuelne u Evropi koji se nazivaju levičarskim. Sve je ovo stvorilo povoljne uslove da teoretičari i dugogodišnji aktivisti levičarske političke scene u Srbiji koji su na tribini učestvovali, kako kao izlagači tako i kao publika, otvore mnoga pitanja i ukrste mišljenja o idejama levice i aktuelnim političkim pojavama. Debate na domaćoj levici traju već dugi niz godina, kako u neformalnim prilikama, tako i na javnim događajima kao što je ovaj.

Ako pođemo od toga kako je glavni zaključak svih ovih diskusija da je potrebna jedinstvena leva politička platforma, onda se nužno otvaraju pitanja koja se tiču toga šta su to osnovni principi leve ideologije i politike, koji su njihovi ciljevi i kako se do njih dolazi. Bez jasnih odgovora na ova pitanja platforma nije održiva, a pitanje je zapravo i da li je moguća. Takođe, jedno od ključnih pitanja jeste i to da li je radikalna levica jedina prava ili je pak ona moguća i u nekoj umerenijoj varijanti. To donosi uže pitanje, izuzetno važno, koje je u vezi sa samim modelom organizovanja i delovanja levice, da li današnja levica treba da bude okupljena u pokret ili političku stranku. Sve su to bile teme rasprave u okviru debate održane u KC Rex.

69

U debati se najpre pošlo od istorijskog uvida u revolucionarni pokret uz pitanje da li postoje univezalni principi levice, poput borbe za ukidanje kapitalizma, privatne svojine i eksploatacije i stvaranje slobodnog samoupravnog društva baziranog na radničkim a ne parlamentarnim telima, za koje bi se ona i danas trebala zalagati. Pitanje da li se za neke od ovih principa zalažu današnje organizacije i grupe u Srbiji, postavljano je u okviru dela koji se ticao modela njihovog delovanja i ponašanja.

Jedan od bitnih problema sa kojima se današnja levica u Srbiji susreće jeste njena marginalnost, pa su zato navedeni subjektivni i objektivni uzroci zbog kojih ta marginalnost nastaje. Takođe, mogla se čuti kritika levice i samokritika njenih aktivista, kritika njene dosadašnje prakse u Srbiji i pogrešnih odluka i poteza iz prošlosti, te data neka usmerenja po kojima bi pokret ubuduće trebalo da deluje.

Svakako, kada je reč o trenutnom stanju leve političke scene u Srbiji, nezaobilazna tema bila je ona u vezi sa pojavom nove političke stranke predvođene Borkom Stefanovićem, koja u vreme održavanja ove debate nije još uvek bila formirana, ali su postojale više nego uverljive indicije da će se to jako brzo dogoditi. Javnost

je dotad bila upoznata samo sa političkim manifestom Borka Stefanovića, koji je jedan od govornika na ovoj debati detaljno analizirao i ukazao na njegove brojne manjkavosti i kontradiktornosti te njegovo odstupanje od onoga što se može nazvati kakvim-takvim levim političkim programom.

Pitanje radikalnosti levice i njenih principa i ciljeva bila je verovatno ključna tema - da li je potrebno držati se principa koji su istorijski utemeljeni ili je pak neophodno usvojiti novi program i načela levice? Izneseni su različiti stavovi i mnoga pitanja su otvorena u raspravama od kojih su neke bile vrlo dinamične i usmerene kako na pitanja prioriteta i fundamenata radikalno leve teorije, evaluacije važnih istorijskih iskustava, tako i na pitanja aktuelne organizacione politike i prakse.

Stav je autora ovog pogovora da se slobodno društvo ne može graditi na neslobodan način, kao i da se društvo bez eksploatacije, klasa i hijerarhijskih odnosa ne može graditi kroz hijerarhijske forme organizovanja. Ovaj stav nije samo pitanje mišljenja ili političkog uverenja, već je utemeljen na velikom istorijskom iskustvu društvenih previranja i borbe eksploatisanih za uspostavljanje komunističkog društva. Nadamo se da će pitanja otvorena na debati šta je radikalno leva politička platforma i može li se ona realizovati u današnjoj Srbiji, i sačuvana u obliku online snimka i ove publikacije koju čine autorizovani transkripti i redigovana diskusija, poslužiti kao podsetnik i orijentir za budućnost. Moći ćemo sa razlogom da se vratimo na ove diskusije i stavove iznete u njima i onda kada pitanje „pokret i/ili partija“ bude postavljeno u društvenim borbama, u praksi društvenih pokreta. Ne sme se ispustiti iz vida da se mnoga od ovih pitanja iznova otvaraju u periodima društvene krize i jačanja pokreta koji teže pravednijem društvu, te da treba učiti na istorijskim greškama i porazima, podjednako kao što treba crpeti inspiraciju iz aktuelnih borbi radničkog pokreta širom sveta. Poznavati prošlost i razumeti sadašnjost temelj je za osvajanje budućnosti.

Milan Lukić i Tadej Kurepa,
članovi grupe „Klasna solidarnost“ ASI

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

316.334.2/.3(497.11)“19/20”(082)

329.055.4(497.11)“19/20”(082)

316.334.3(497.11)“19/20”(082)

ŠTA je i zašto radikalno leva politička platforma i da li i kako se može realizovati u današnjoj Srbiji? : transkripti izlaganja i pratećih diskusija / Tamara Đorđević... [et al.]. - Beograd : Fond B92, 2016 (Beograd : ATC). - 71 str. ; 25 cm. - (Govorni program / [KC Rex])

“...publikacija je nastala u okviru projekta ‘Govorni programi KC Rex’ koji je Kulturni centar Rex realizovao u periodu od juna 2015. do juna 2016. godine.” --> kolofon. - Tiraž 300. - Str. 3-4: Predgovor / Dragomir Olujić Oluja. - Str. 68-70: Pogovor : Radikalna levica? / Milan Lukić i Tadej Kurepa.

ISBN 978-86-89891-16-4

1. Ђорђевић, Тамара, 1979- [аутор]

а) Левица (политичке науке) - Србија - 20-21в - Зборници в) Левица

-
Србија - 20в-21в - Зборници
COBISS.SR-ID 225126924

U ovoj ediciji:

Šta je i zašto radikalna leva politička platforma i da li se i kako može realizovati u današnjoj Srbiji?

Krajnosti Ukrajine

Šta se (sve) restituiše restitucijom

Politički ekstremizam u udžbenicima